

TANZİMAT DÖNEMİNDE SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA: “DAMGA TEORİSİ” BAĞLAMINDA BİR ANALİZ

Doç. Dr. Köksal ŞAHİN* - Hümeysra TÜREDİ**

Öz

Bu çalışmada, Batı’da Türkler hakkında oluşan damgalara yönelik farkındalığın seyri ve bu durumun siyasal toplumsallaşmaya yansımaları gibi hususlar “Tanzimat Dönemi” özelinde ele alınmaktadır. Çalışma ile amaçlanan, modern dönem Türk siyasal kültürünün oluşumunda Batı etkisini farklı bir açıdan; “Damga Teorisi” bağlamında analiz etmektir. Bu çerçevede Damga Teorisi’ndeki farkındalık aşamasının varsayımları kolektif manada kullanılmış, bu doğrultuda elde edilen verilerden hareketle siyasal kültür incelemesine girilmiştir. Çalışmanın “Tanzimat Dönemi” ile sınırlandırılmasında; Türk elitlerinin Batılı damgalarla tanışmasının esas olarak bu periyotta yaşandığı ve son dönem Osmanlı nesillerindeki Batı algısını şekillendiren başlıca kalemlerin de yine bu dönemde sahne aldığı gibi yaklaşımlar etkili olmuştur. Çalışmayı önemli kıldığı düşünülen bir başka husus olarak da; damgalara yönelik farkındalığı siyasal toplumsallaşmaya aktaran Tanzimat Dönemi düşünürlerinin, ileride Cumhuriyet’in siyasal kültür politikalarına yön verecek kurucu kadro üzerinde de etki sahibi olması gösterilebilir.

Bahsedilen problematik ve arka plan doğrultusunda çalışma için belirlenen araştırma soruları: “19. yüzyıla gelindiğinde Batı’daki Türk imgesi nasıldır ve bu imgeye kaynaklık eden başlıca damgalar nelerdir?”, “Türklerin farkındalık sürecinin gelişimi tarihsel manada nasıl özetlenebilir?”, “Tanzimat Dönemi’nin etkili kalemlerinde damgalara yönelik farkındalık ne düzeydedir?”, “Tanzimat Dönemi’ndeki farkındalık süreci damga teorisi bağlamında ele alındığında ne gibi tespitlerden bahsedilebilir?” ve “Tüm bunlar siyasal toplumsallaşma açısından ne anlama gelmektedir?” şeklinde belirlenmiştir. Ulaşılan başlıca sonuçlar ise; Türkler ve Avrupalıların birbirlerine yönelik damga üretmeye elverişli bir tarihsel süreç yaşadıkları, 19. yüzyıla gelindiğinde Batı’da olumsuz bir Türk imgesinin olduğu, bu imgenin kaynağında yer alan damgalara yönelik farkındalığın asıl olarak Tanzimat Dönemi’nde başladığı, Tanzimat aydınlarının bahsi geçen damgalara karşı; reddetme ve karşı-damgalamada bulunma şeklinde bir tutum izlediği, Tanzimat aydınlarınca damgalara verilen tepkilerin

* Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının siyasal toplumsallaşmasını da etkilediği şeklindedir. Bu sonuçların esas itibarıyla Tanzimat aydınlarının yazılanların, Damga Teorisi çerçevesinde betimsel bir analize tabi tutulmasıyla elde edildiğini de belirtmek gerekir.

Anahtar kelimeler: Türk, Batı, İmge, Damga, Siyasal Kültür.

**Political Socialization Of Tanzimat Period:
An Analyze In The Context Of Stigma Theory**

Abstract

In this work, the awareness of Turks about Western stigmas and the effects of this awareness on the political socialization within the Tanzimat Period are examined. The main aim of this work is to examine the Western effect on the Turkish political culture within the framework of Stigma Theory. Therefore, stages of Stigma Theory about the stigma awareness was handled in a collectivist view. The main reason for limitation of Tanzimat Period is the appearance of the Ottoman intellectuals who know West and Western stigmas in that period. Moreover, these intellectuals could influence the founder cadres of the Turkish Republic through political socialization.

Within this framework, the research questions can be written like that: "How was the image of Turks in the West in the 19th century?", "What are the main stigmas which can be seen as the sources of the Turkish image?", "What is the level of the awareness on the behalf of the important Turkish intellectuals during Tanzimat Period?", "What kind of results can be reached in the framework of stigma theory?", "What does this research mean according to the political socialization issue?". The results of the research show that the Turkish awareness about their stigmas continue increasingly after Tanzimat Period. Furthermore, Tanzimat intellectuals use some politics like refusal of stigmas and the production of counter-stigma. Lastly, it can be said that this awareness about the stigmas affects the political socialization of Turkish founder cadres and shape Turkish modernization somehow. In the end, it should be noted that all these results were reached by examining the writings of the notable Tanzimat intellectuals through descriptive content analysis.

Keywords: Turks, West, Image, Stigma, Political Culture.

Giriş

Bir toplumda siyasetle ilgili yerleşik değer, tutum ve inançlar siyasal kültürün başlıca unsurları olarak ifade edilebilir.¹ Siyasal kültürü ise kitle ve elitler düzeyinde ele almak yaygın bir yaklaşımdır. Elitlerin siyasal kültürü biçimlendirme ve topluma empoze etme gibi bir fonksiyona sahip olduklarını da belirtmek gerekir.² Yani kitlesel manada siyasal tutum, inanç ve değerlerin oluşumunda elit siyasal kültür bir başlangıç noktası olabilmektedir. Elitlerin siyasal kültür sürecindeki bu etkin konumları, ulus-inşasının bir hedef haline geldiği, kitlesel iletişim ve eğitim imkanlarının arttığı modernleşme döneminde pekişmiştir. Yaygın okul sistemine geçiş, gazete ve dergi gibi iletişim araçlarının toplumsal hayatın önemli birer parçası haline gelmesi modern döneme ait özellikler arasındadır. Bu doğrultuda bilhassa 19. yüzyılla birlikte

¹ Dennis Kavanagh, *Political Culture*, The Macmillan Press, London 1972, s. 10.

² Walter A. Rosenbaum, *Political Culture*, Nelson Ltd., London 1975.

okur-yazar sayısının artmasına paralel olarak düşünürlerin siyasal toplumsallaşma bağlamında daha güçlü aktörler haline geldiği söylenebilir.³

19. yüzyılda Türk aydınlarınca Batı'daki olumsuz Türk imgesinin⁴ keşfi, bir yandan onların toplumsallaşmasına etki ederken diğer yandan da kitlelere nüfuz edebilmelerini sağlayan önemli bir iletişim kanalı olmuştur. Batı'da Türkler hakkında yazılanlara bakıldığında ise özellikle 16. yüzyıldan itibaren; barbar, despot, tembel, kaderci, medeniyetsiz, cahil, komik giyinen, kadınlara değer vermeyen, geri kalmış ve sanat üretemeyen şeklindeki etiketlerle karşılaşmak mümkündür.⁵ Tanzimat döneminde Batı'yla ilişkileri yoğunlaştırma devlet politikası olarak tercih edilince oldukça politize bir topluluk olan dönemin elitleri Batı'yı yakından tanıma imkânına kavuşmuş, Türklere yönelik etiket ve damgaları yazılarına konu ederek bunları birer siyasal kültür unsuru haline getirmişlerdir.

İşte bu çalışma 19. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte siyasal toplumsallaşma sürecinin parçası olmaya başlayan Türklere yönelik Batılı damgaların, elit siyasal kültür üzerinde yarattığı etkileri “*Damga Teorisi*”nden hareketle ve siyasal toplumsallaşma bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Türklere yönelik Avrupa'da oluşmuş başlıca etiket ve damgaların neler olduğu, Türklere nezdinde farkındalığın nasıl gerçekleştiği ve bu durumun siyasal toplumsallaşmaya yansıması Tanzimat Dönemi özelinde yakın plana alınacaktır. Bu kapsamda üzerinde yoğunlaşılacak husus olarak; damgalar noktasındaki farkındalığın siyasal toplumsallaşma ve siyasal kültür bakımından doğurduğu etkiler gösterilebilir. Tüm bunlardan hareketle çalışmanın araştırma soruları; “19. yüzyılda Batı'daki Türk imgesi nasıldır ve bu imgeye kaynaklık eden başlıca damgalar nelerdir?”, “Türk elitlerinin farkındalık süreci nasıl gelişmiştir?”,

³ Rosenbaum, *a.g.e.*, s. 151-160; Gabriel Almond ve Sidney Verba, *The Civic Culture*, Princeton University Press, Princeton 1963, s. 22.

⁴ İmge “Bir halk veya bir grubun başka bir ya da daha fazla halk veya grup hakkındaki soyut ve somut tüm fikir, hayal ve yargılarını içeren, gücünü toplumsal bellekten alan ve sosyo-kültürel yansımaları bulunan bir düşünme biçimi” olarak tanımlanabilir. (Nilüfer Z. Nahya, “İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara 2011, s. 29.) Toplumların diğer toplumlar tarafından nasıl tanıdığı ve algılandığı hususunda imgeler önemli rol oynamaktadır. Olumsuz bir kolektif imgenin kaynakları olarak ise; ulusal önyargılar, etiket ve damgalar ön plana çıkmaktadır.

⁵ Türklerin Batı'daki imgesi hakkında şu eserlere bakılabilir: Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoçu: 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988; Necmettin Alkan, *Avrupa Karikatürlerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı İmajı*, Selis Kitaplar, İstanbul 2006; Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002; Ingmar Karlsson, *Avrupa ve Türkler*, Çev. Turhan Kayaoğlu, Yaylacık Matbaası, İstanbul 2007; Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk İmgesi*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993; Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010; Özlem Kumrular, *Dünyada Türk İmgesi*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011; Justin McCarthy, *Amerika'daki Türk İmgesi*, Çev. Zeynep Enez, Tarih&Kuram, İstanbul 2015; Jean-François Solnon, *Sark ve İstanbul: Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2013; Margret Spohn, *Her şey Türk işi: Almanların Türkler Hakkında 500 Yıllık (Ön) Yargıları*, Çev. Leyla Serdaroğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996; Mahmut Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974; Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, Yelken Matbaası, İstanbul 1974; Selçuk Ünlü, *19. Yüzyıl Alman Edebiyatında Türkler*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005; Hakan Yılmaz - Emre Erdoğan, “*Bizi Yanlış Tanıyorlar...*” *Avrupalıların Türkiye ve Türkler Hakkındaki Algıları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2012.

“Bu farkındalık süreci damga teorisi bağlamında ele alındığında ne gibi tespitlerden bahsedilebilir?”, “Bu tespitler siyasal toplumsallaşma açısından ne anlama gelmektedir?” ve “Damgaların 20. yüzyılda yeniden şekillenen Türk siyasal kültürüne etkisi olmuş mudur?” şeklinde belirlenmiştir. Bu sorular çerçevesinde girilen analizlerin sadece toplumsallaşmanın niteliği açısından değil, Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının takip ettiği kültürel inşâ politikaları açısından da farklı bir pencereden değerlendirme yapmaya imkân tanıyacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın akışı ise; damga teorisi ve bu teorinin siyasal analizlerdeki kullanımına ilişkin teorik bir zemin, ardından Türklere yönelik damgalara ve farkındalık sürecine yönelik tarihsel bir göz atış ve son olarak teorik zemin kısmında elde edilen ölçütlerden hareketle Tanzimat’ın etkili kalemlerini yakın plana alma şeklindedir. Sonuç kısmında ise oluşan farkındalığın politik toplumsallaşma açısından yol açabileceği etkilere damga teorisinin varsayımlarından hareketle ulaşmaya çalışan analizler ağırlıklıdır.

1. Teorik Zemin: Siyasal Toplumsallaşmada Damgalar

Bireylerin siyasal kurumlara yönelik algılarını biçimlendiren değer, inanç ve tutumlar -ki bunlar siyasal kültüre ait unsurlardır- toplumsallaşma ile bireye aktarılır. Esasen siyasal kültür kapsamında; kodların oluşumu ve bu kodların bireylere aktarılması şeklinde akıp giden iki ana süreçten bahsetmek mümkündür. İşte bu süreçler kapsamında bireylerde bilgi, tutum ve değerler oluşurken sosyal, siyasi, ekonomik faktörler kadar psikolojik faktörler de devredir. Son yıllarda siyasal kültüre etki eden psikolojik faktörler bağlamında da daha çok kolektif düzeydeki damgalara yönelik bir ilgiden söz etmek mümkündür. Bu gelişmenin yaşanmasında damga konusunda yapılan çalışmalarda, damgaların bireysel (özel) hayata ilişkin davranışlar kadar siyasal alanda da etkili olduğunu gösteren verilerle karşılaşılması etkili olmuştur.

Bu noktada, damga teorisinin birey eksenli başlayıp kolektif (toplumsal) analizlere doğru bir evrim geçirdiğinden ve bu teoriden faydalanan araştırma sahalarının giderek çoğaldığından bahsetmek gerekir.⁶ Damga Teorisi bağlamında önceleri bireylerin aktör olarak damgalanmışlıkları üzerine yapılan çalışmalar zamanla bireyi aşarak toplumsal ve uluslararası bir boyut kazanmış; kimlik politikalarının kurgulanmasından uluslararası ilişkilere, eğitim müfredatının teşkilinden siyasal davranışların oluşumuna kadar geniş bir alanda damgaların rolü üzerinde durulmaya başlanmıştır. Nitekim bu çalışma da siyasal toplumsallaşma döngüsüne kolektif damgaları dâhil eden bir çalışmadır.

Damga Teorisi denilince akla ilk gelen düşünür ABD’li Erwing Goffman (1922-1982)’dir. Goffman damgalanmanın sadece psikolojik değil sosyolojik ve siyasal yönleri de olan çok boyutlu bir olgu olduğu hususuna dikkat çek-

⁶ Rebecca Adler-Nissen, “Stigma Management in International Relations: Transgressive Identities, Norms and Order in International Society”, *Forthcoming In International Organization*, Cilt: 68, Sayı: 1, Cambridge 2014, s. 5.

miştir. O'na göre; damgalamaya ait “kimliğin toplumsal kurgulanışı” şeklindeki özellik dahi tek başına damga sürecinin bireysel olduğu kadar toplumsal bir olgu olduğunu göstermektedir.⁷ Goffman'a paralel bir şekilde, toplumsal manadaki tüm imgelerin kaçınılmaz olarak siyasal bir içeriğe de sahip olduğu görüşünde olan Nahya ise; olumsuz imgelerin, damgalamaya (stigmatizasyon) dönüşerek toplumsal bir boyut kazanabildiğine dikkat çekmektedir. Yine Nahya, damgaların siyasal kültür kadar uluslararası ilişkiler açısından da etkili olabileceği görüşündedir.⁸

Bu teori kapsamındaki başlıca kavramlar yakın plana alındığında ise; damgalamayı (*stigma*) bireysel düzeyde bir insanı diğerlerinden ayıran, o insanın istenmeyen bir niteliğe sahip olduğunu gösteren etiketleme şeklinde tarif etmek mümkündür.⁹ Tam bu noktada, damga ve etiket kavramları arasındaki farklardan bahsetmek faydalı olabilir. Öncelikle her ikisinin temelinde de kalıpyargı¹⁰ ve önyargıların bulunduğunu belirtmek gerekir. Ancak etiket, damgalama sürecinin ilk basamağı daha doğrusu damganın kaynağı konumunda olan daha dar kapsamlı bir yakıştırmadır. Buradan hareketle damgaların zeminini olarak kalıpyargı ve önyargıların türettiği etiketler gösterilebilir. Ancak her etiketin damgaya dönüşmediği hususunu da gözden kaçırmamak gerekir.¹¹ Kısacası kalıpyargı ve önyargılar sebebiyle ortaya çıkan etiketler; yaygınlaşma, sosyal müeyyide gücüne ulaşma ve farkındalığın gerçekleşmesi gibi aşamalar yaşandığı takdirde birer damgaya dönüşebilmektedir. Tüm bunlardan, damganın etikete göre daha derin bir anlam içerdiği; siyasal, toplumsal ve bireysel analizlerde ön planda olan asıl araştırma ölçütü olduğu da anlaşılabilir.

Damgaların siyasal toplumsallaşma sürecinde oynadığı role odaklanıldığında ise; damgaların politik etkilerini ilk defa gündeme taşıyan Goffman'ın¹² tıpkı Walter Rosenbaum gibi siyasal kültürün oluşumunda toplumsal psikolojinin de etkisi olduğu tespitinden hareket ettiğine değinmek gerekir.¹³ Bu bakış açısına dayanan çalışmalar iki binli yıllarda giderek artmış; psikolo-

⁷ Erving Goffman, *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, Heretik Yayıncılık, Ankara 2014, s. 145.

⁸ Nahya, *a.g.e.*, s. 27-38.

⁹ Gamze Özçürümez, “Damgalayan ve Damgalanan Psikiatri”, *TPD 17. Yıllık Toplantı ve Klinik Eğitim Sempozyumu*, Antalya 2013.

¹⁰ Kalıpyargı; bir toplumsal gruptaki herkesi kapsayacak şekilde zihinde yer etmiş olan gruba dair bilgi şeklinde ifade edilebilir. Biraz daha detaylandırmak gerekirse; kalıpyargıda herşeyden önce bir kategorileştirme sözkonusudur ve bir gruptaki herkesin benzer ayırıcı özelliklere sahip olduğu şeklindeki varsayımca bir yaklaşımı içermektedir. Peşinen (önceden) inanış ve beklenti olarak ifade edilebilecek olan önyargıların kaynağı (zeminini) olarak da kalıpyargıları göstermek mümkündür (Nil Gürel, “Kişilik Psikolojisi, Önyargının Psikolojisi ve Kamuoyu: Gordon Allport ve Walter Lippmann'ın Görüşleri Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Ankara 2011, s. 106-108.)

¹¹ Hediye Arslan - Dilek Konuk Şener, “Stigma, Spiritüalizme ve Konfor Kavramlarının Meleis'in Kavram Geliştirme Sürecine Göre İrdelenmesi”, *Maltepe Üniversitesi Hemsirelik Bilim ve Sanat Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, İstanbul 2009, s. 53.

¹² Goffman'ın dışında bu konudaki diğer öncüler olarak; Alexander Wendt, Michael Barnett, E.H. Carr, Ernst Haas, Hans Morghentaun, David Lumsdaine, John Boli, George Thomas, James Lee Ray, Neta Crawford, Margaret Keck, Richard Price sayılabilir.

¹³ Rosenbaum, *a.g.e.*, s. 8.

ji-sosyoloji tabanlı bir kuram olan damga teorisinin siyasal toplumsallaşma ve siyasal davranış analizlerinde kullanımı yaygınlaşmıştır.¹⁴

Damgalara siyasal-toplumsal çerçeveden odaklanıldığında ise damgalı bir bireyin gösterdiği belirtileri kolektifleştirerek siyasal kültür ve uluslararası ilişkiler gibi sahalara uyarlamaya çalışmanın giderek popülerleştiği görülebilir. Bu kapsamda kullanılan başlıca bulguları belirtmek gerekirse; damgalamanın beraberinde ötekileştirmeyi getirmesi,¹⁵ damgaların damgalanan tarafından içselleştirilebileceği, damganın iç ve dış politikada *siyasal araç* olarak kullanılabilmesi, damgalamayla bir *günah keçisi bulma*¹⁶ fonksiyonunun gerçekleştiği ve damga gerçek olmasa bile damgalanmışlık algısının bir grubun özimgesini derinden etkileyebileceği gibi hususlardan bahsedilebilir. Yine damgaların damgalananların kimliğinin bir parçası haline gelebilmesi, kişinin geçmişinde ve bugününde düşünce ve eylemlerini yönlendirebilmesi, kamuoyu oluşturma gücü olan elitlerin damgaları içselleştirerek damgalayanların gözüyle mensubu olduğu gruba bakabildiği ya da kendi toplumu hakkında olumsuz duygular hissedebildiği gibi tespitlerde toplumsal analiz unsurları olarak kullanılmaktadır.¹⁷

Damgalananların bu durumu fark etme süreçlerine ilişkin aşama ve tespitlerden de toplumsal (kolektif) analizlerde yararlanılmaktadır. Bu noktada ilk olarak *damgaların kabul edilmesi* şeklindeki tutumdan bahsetmek gerekir. Kendisine yönelik damgaların varlığını kabul eden ve de bu damgaları haklı bulan bir aktör, Goffman'a göre geçmişi konusunda bilinenler yüzünden damgalarını silmekte başarı sağlayamadığı için böyle bir tutuma yönelmektedir.¹⁸ Damgalanmış aktörün diğer seçeneği ise *damgalarını reddetme* olmaktadır. Bu stratejide, damgalı aktör, damgaların varlığını kabul etmemekte ve damgalanmasına rağmen kendisinin tamamen normal olduğu düşüncesiyle hareket etmektedir.¹⁹ Damgalı aktör, böyle bir süreçte genellikle kendi yakın çevresin-

¹⁴ Bu çalışmalara örnek olarak, Finnemore ve Shikink (1998) "International Norm Dynamics and Political Change", Nina Tannenwald (2005) "Stigmatizing the Bomb", Ayşe Zarakol (2011) *After the Defeat*, Rebecca Adler-Nissen (2014) "Stigma Management in International Relations", Karen E. Hayden "Stigma And Place", Bruce G. Link ve Jo C. Phelan (2001) *Conceptualizing Stigma*, Nilüfer Göle (2003) "The Voluntary Adoption of Islamic Stigma Symbols" sayılabilir.

¹⁵ Etiket her zaman böyle bir sonuç doğurması söz konusu değildir. Çünkü etiketleme, arkasında güçlü bir sosyal baskının olmadığı, damgalamaya göre etkisi az olan bir yakıştırma. Etiket, aktöre yakıştırılan bir sıfat durumundayken; damga bu etiketin güçlü bir sosyal müeyyide içerene halidir ki bu husus ikisi arasındaki başlıca farklılıktır (Shlomo Shoham, *The Mark Of The Cain: The Stigma Theory Of Crime And Social Deviation*, Israel University Press, Jerusalem 1970, s. 15.)

¹⁶ Günahkeçisi konumuna getirme ile kast edilen; bir gruba başarısızlıkları maletme, nefret duygusu ve içerlemelerle yüklenmedir. Bu durum süreklilik kazanırsa damgalanma için uygun bir zemin oluşması kuvvetle muhtemeldir. Bu arada devletlerin kendi iç siyasetlerinde de bazı grupları günahkeçisi olarak damgalayabildikleri görülmektedir. İç siyasette günahkeçisi oluşturma yoluna gitme; üretilmiş normlara uymayı sağlama düşüncesiyle bir toplumsal güvenlik politikası olarak da tercih edilebilmektedir. (Shlomo Shoham, *a.g.e.*, s. 101-103, 163.)

¹⁷ Gülsüm Özge Doğanavşargil Baysal, "Damgalanma ve Ruh Sağlığı", *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, Adana 2013, s. 242; Erving Goffman, *a.g.e.*, s. 35, 36, 153-155; Ayşe Zarakol, *Yenilgiden Sonra: Doğu İle Batı Yaşamayı Nasıl Öğrendi*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 136.

¹⁸ Rebecca Adler-Nissen, *a.g.e.*, s. 12; Goffman, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁹ Goffman, *a.g.e.*, s. 35.

den destek görmekte ve onların gözünde seçkin bir aktör haline gelebilmektedir.²⁰ Damgalanmışlık algısına sahip bir aktörün uygulamaya koyabileceği bir başka strateji de *karşı-damga* üretme politikasıyla kendini damgalayanlara karşı atağa geçmesidir. Burada karşı damga üreterek damgalayanları kendi silahlarıyla vurma amacı söz konusudur.²¹

Aktörün damgaları konusunda bir farkındalığa ulaşması ise Goffman'ın tespitlerinden hareketle üç aşamayla ifade edilebilir. Buna göre ilk aşamada, aktör çevresindekilerin kendisi hakkındaki bakış açısını öğrenmekte ve kendisinin yetersiz olduğu hissine kapılabilmektedir. İkinci aşama damgayı idare etme daha doğrusu aktörün kendisine yönelik muameleyle nasıl başa çıkacağı öğrenmesidir. Üçüncü aşama ise Goffman'ın "*aldatıcı görünüm*" adını verdiği ve damgalı aktörün "*muş gibi yapması*" olarak ifade edilebilecek olan durumdur.²² Farkındalık sürecine yönelik tüm bu unsurlar özellikle elitler düzeyinde gerçekleştirilen siyasi toplumsallaşma analizlerinde kullanılabilir argümanlardır.

E. Goffman ve Rebecca Adler-Nissen farkındalığın başlamasıyla beraber ortaya çıkan belirtilerin de kolektif manada yaşanabileceği iddiasındadır. Bu belirtilerden biri damgalananın kendini *itibarsız* hissederek "*saygınlığını yitirmişlik*" ya da "*gözden düşmüşlük*" gibi duygularla kendini değersizleştirmeye başlamasıdır.²³ Bu durum çoğu defa bir *özgüven eksikliği*ni de beraberinde getirmektedir.²⁴ İkinci bir belirti olarak, damgalanmış aktörün kendisini damgalayanlara yönelik kin, nefret, intikam gibi duygularla *hasmane ve bunalımlı* bir bakış açısı geliştirebilmesidir.²⁵ Üçüncü belirti ise her zaman ayrımcılık gördüğüne inandığından damgalananın *eşitlik* isteğini abartabilmesidir. Bir başka belirti ise damgalanmış olduğunu düşünen aktörün çevresine karşı şüpheli ve güvensiz bir yaklaşım sergilemesidir.²⁶

Damga Teorisi kapsamında yer alan ve buraya kadar dile getirilen tüm bu unsurlar, uluslararası ilişkiler ve siyasi kültür başta olmak üzere birçok alana uyarlanan (kullanılan) analiz unsurları konumundadır. Damga Teorisi kapsamında yer alan bu varsayımların, daha çok devletlerin dış politikaları bağlamında işlevsel olduğuna değinmek gerekir. Yapılan çalışmalara göre devletler, diğer devletler hakkında sahip oldukları kalıp yargıların etkisiyle damgalamaya girişebilmekte, bu damgalama çoğu kez hem damgalanan hem de damgalayanın pozitif adımlar atmasına engel olmaktadır. Damgalamayı

²⁰ Shoham, *a.g.e.*, s. 154.

²¹ Rebecca Adler-Nissen, *a.g.e.*, s. 1, 13-27.

²² Goffman, *a.g.e.*, s. 122-123.

²³ Goffman, *a.g.e.*, s. 31.

²⁴ Elif Yıldırım - Deniz Akyl Sokullu - Özcan Köknel, "Alkol Bağlılığında İçselleştirilmiş Damgalanma: Depresif Belirtilerle İlişki", *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 32, İstanbul 2012, s. 2; Elif Kuş Saillard, "Ruhsal Hastalara Yönelik Damgalamaya İlişkin Psikiyatrist Görüşleri ve Öneriler", *Türk Psikiyatri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 21, Ankara 2010, s. 15.

²⁵ Aynur Bahar, "Şizofreni ve Damgalama", *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Elazığ 2007, s. 103.

²⁶ Rebecca Adler-Nissen, *a.g.e.*, s. 4; Ayşe Zarakol, *After The Defeat*, Cambridge University Press, New York 2011, s. 3.

uluslararası politika alanına aktaran başlıca düşünür olarak Rebecca Adler-Nissen'den bahsedilebilir. Adler-Nissen'e göre; eğer bir devlet damgalanmış olduğunu düşünüyorsa, damgalanmaya karşı "çare" olarak geliştirebileceği politikalar temelde üç tanedir: Birincisi devlet damgasını kabul eder ve bu damgaları yok etmeye çalışır, ikincisi damgaların varlığını kesinlikle reddeder, üçüncü olarak ise karşı-damga oluşturarak, var olduğu düşünülen damgaları da bir gurur kaynağı haline dönüştürmeye yönelebilir.²⁷

Bu çalışmada da asıl olarak ulus inşa (kimlik) politikalarının oluşumuna yönelik damga teorisinden hareketle uyarlamalara gidilmekte; siyasal kültür yeniden dizayn edilirken damgalanmışlık algısının da etkili bir faktör olduğu tezinden hareket edilmektedir. Damga teorisi kapsamında yer alan tespitlerin analizlerde kullanılabilmesi açısından damgalara yönelik farkındalığın oluşması bir eşik niteliğindedir. Zira bu aşamayla birlikte damgaların psikolojik, siyasal vb. etkileri kendini göstermeye başlamaktadır.²⁸ Şimdi buradaki teorik verilere bağlı kalarak Türklerin farkındalığa ulaşması ve bu farkındalığın elitlerin siyasal toplumsallaşmasına ve dolayısıyla siyasal kültüre yansısı üzerinde durulabilir. Bu maksatla ilk olarak tarihsel metottan hareketle 19. yüzyıla gelindiğinde Türklere dair damgaların neler olduğunu tespit etmekte yarar vardır. Ardından bu verilerin ışığı altında farkındalığın gerçek anlamda sağlandığı Tanzimat Dönemi yakın plana alınabilir.

2. Batı'daki Türk İmgesi ya da Türklere Yönelik Başlıca Damgalar

Türklerin Batılı (Avrupalı) toplumlarla yakın ilişki içine girmesinin başlangıcı olarak Batı Hunlarının Doğu Avrupa'ya gelerek devlet kurduğu M.S. 4. yüzyıl gösterilebilir. XV. yüzyıla birlikte Osmanlı Türkleri'nin Doğu ve Orta Avrupa'da kalıcı (uzun süreli) egemenlik tesis etmeye başlamasıyla birlikte etkileşim düzeyi iyice artmıştır. İlişki sürecinin asırlar boyunca karşılıklı meydan okuma ve güç mücadelesi şeklinde yaşanmış olması ise Türkler'i Batı nezdinde aksiyoner (çatışan/rekabet eden) öteki haline getirmiştir. Tüm bunlardan Batı ile Türkler arasında damga üretmeye müsait bir tarihsel ve sosyolojik zeminin zamanla oluştuğu anlaşılabilir.

Türklere yönelik; "nezaketsiz", "saldırgan", "keyfine düşkün", "kadercî", "fanatik" şeklindeki etiketlerin yaygınlaşması ve bunlardan bazılarının damgaya dönüşmesi ise esas manada 16. yüzyıla birlikte görülmeye başlayan bir durumdur. Bu gelişmenin arka planında Türk ordularının bir türlü durdurulamaması ve özellikle de İstanbul'u kaybetmenin Batı'da yarattığı psikolojik yıkımın yer aldığı söylenebilir.²⁹ 16. yüzyıl Avrupa'sında Türklerin dinsiz, hoşgörüsüz, kaba, hoyrat, yıkıcı, vicdansız ve acımasız eylemler gerçekleştiren günahkârlar olarak tasvir edilmesi yaygındır.³⁰ Taraftarları giderek artmakta

²⁷ Rebecca Adler-Nissen, *a.g.e.*, s. 3.

²⁸ Goffman, *a.g.e.*, s. 114.

²⁹ Mürsel Gürses, "Meşrutiyet Dönemi Gezinlerinin Gözlemleriyle Avrupa'da Türk İmgesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 21, Samsun 2012, s. 156.

³⁰ Paulino Toledo, "Türkler ve Hristiyanlar Arasında' Adlı Komedi Türk İmgesinin Biçimlenmesi", Özlem Kumrular (Ed.), *Dünyada Türk İmgesi* içinde, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 269; Margret

olan protestan mezhebinin kurucusu Martin Luther'in (1483-1546) söylemlerinde de Türk kelimesi barbarlıkla özdeşir ve ayrıca birçok dini şarkıda Türk kelimesi; "*Tanrı'nın cezası, Tanrının kırbacı ve şeytanın hizmetçisi*" gibi tabirlerle birlikte kullanılmaktadır.³¹ Yine 16. yüzyıl boyunca Avrupa'da Türklerle ilgili yazılan 2500 civarındaki eserin neredeyse tamamında olumsuz bir Türk imgesi mevcuttur.³² Barbarlık, tembellik, fanatik müslümanlık, despotluk, kadercilik gibi sıfatlar etrafında dönen bu olumsuz Türk imgesi; şiirler, romanlar, seyahatnameler ve özellikle de kiliselerin basıp dağıttığı kitapçıklarla giderek yayılmış; hatta bu imge evanjelik protestanlar tarafından yeni keşfedilen Amerika kıtasına da taşınmıştır.³³ 17. yüzyıla gelindiğinde ise artık Avrupa'daki karakteristik Türk tipinin; "*okuma yazma bilmeyen, miskin, tamahkâr, aşırı gururlu ve Hristiyanları hiçe sayan insanlar*" şeklinde olduğu söylenebilir.³⁴

18. yüzyıla girilirken Avrupa'lıların başlıca ötekisi olan Türkler; kötülük, barbarlık ve fanatizm gibi sıfatlardan kaynaklanan çok sayıda damganın da muhatabıdır.³⁵ Bu arada Türklerin II. Viyana Kuşatması'nda (1683) yaşadığı başarısızlığın ardından Batılıların sıradışı bir şekilde Türklere karşı seri zaferler kazanması ve nihayetinde 1689 yılında Karlofça Antlaşması'yla Türklerin ilk defa toprak kaybetmesi küçümseyici nitelikteki etiketlendirmeler için de bir başlangıç olmuştur.³⁶

Türklere yönelik damgalamalar bağlamında 18. ve 19. yüzyıllara yönelik genel bir değerlendirme yaparak; Batılı elitlerin Türkleri her bakımdan geri kalmış bir topluluk olarak gördüklerinden bahsedilebilir. 19. yüzyılda Osmanlıya yönelik popüler bir etiketleme olan "*Avrupa'nın hasta adamı*" yakıştırmasını bu bakış açısıyla alakalandırmak mümkündür.³⁷ Bu arada 19. yüzyılın insanlık açısından kırılma anı niteliğindeki dönemlerden biri olduğuna da değinmek gerekir. Bu yüzyılda sanayi devriminin etkisiyle Batı'dan başlayarak toplumsal hayatta büyük bir değişim söz konusudur. Bu kapsamda insanların hayatına yeni iletişim araçlarının girmesi toplumsallaşma süreçlerinin de niteliğini değiştiren önemli bir gelişme olmuştur. Oldukça ilgi görmektedir olan gazetelerde Batı'nın başlıca ötekisi olan Türklere dair karikatür

---

Spohn, *Her Şey Türk İşi: Almanların Türkler Hakkında 500 Yıllık (Ön) Yargıları*, Çev. Leyla Serdaroglu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996, s. 28-29; Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk İmgesi*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1997, s. 17; Necla Mora, "Tarihten Günümüze Alman Kolektif Belleğinde Türk İmgesi ve Medyada Yansımaları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 15, Erzurum 2011, s. 25.

³¹ Erhan Akdemir, "Avrupa Aynasında Türk Kimliği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, Ankara 2007, s. 138; Bertrand Russel, *Din İle Bilim*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

³² Ingmar Karlsson, *Avrupa ve Türkler*, Çev. Turhan Kayaoğlu, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 2007, s. 16.

³³ Özlem Kumrular, *Dünyada Türk İmgesi*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011a, s. 8.

³⁴ Burcu Alarşlan, "Türk İmajının Görsel Yansımaları", Özlem Kumrular (Ed.), *Dünyada Türk İmgesi* içinde, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 150.

³⁵ Akdemir, *a.g.e.*, s. 140.

³⁶ Karlsson, *a.g.e.*, s. 20.

³⁷ Alain Sevantie, "Batılıların Gözünde Türk İmajının Geçirdiği Değişimler", Özlem Kumrular (Ed.), *Dünyada Türk İmgesi* içinde, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 69.

ve yazılar sıklıkla yer almaktadır. Basın organlarında “*sarıklı, sakallı kafası ve ejder vücuduyla yerlerde sürünen, yaralanmış, aman dileyen Türk ejderi teması*” ile karşılaşmak sıradan bir durumdur.³⁸ Yine Türkleri kadınlara değer vermeyen kişiler olarak resmetme ve despotlukla özdeşleştirme de gazetelere sıkça yansıyan hususlardandır.³⁹ Bu arada tarih çalışmalarının etkisiyle giderek güçlenen oryantalizm rüzgârının da Batı kamuoyundaki olumsuz Türk imgesini pekiştirdiği söylenebilir. Özellikle İç Asya çalışmalarının popülerleşmesi ve Türklerin Doğulu sarı ırka mensup bir kavim olarak ele alınmaya başlamasıyla birlikte Türklere yönelik; sanat eseri oluşturamayan hatta yok eden, medeniyet kurması mümkün olmayan topluluk şeklindeki damgalar gündeme oturmuştur.⁴⁰

Sonuç itibarıyla Avrupa’da 16. yüzyıldan itibaren Türklere yönelik ilk başlarda “*korku*” zamanla “*küçümseme*” gibi saiklerle kolektif etiketlendirmeler ve bunlardan kaynaklanan damgalar üretildiği görülmektedir. Toplumsallaşma süreçlerine “*öteki*” niteliğini de içerecek şekilde yansıyan olumsuz bir Türk imajı söz konusudur. Türk elitlerinin tüm bunlarla karşılaşması Batı ile yakın ilişki içine girdikleri Tanzimat Dönemi’yle birlikte olmuştur. Etiket ve damgaların Türklerin toplumsallaşmasına konu olması ise esas manada 19. yüzyılın son çeyreğine ait bir gelişmedir.

3. Damgalarla Tanışma Anı: Tanzimat Dönemindeki Farkındalık (1839-1876)

Peki, Türkler kendileri hakkında Batı’da oluşan olumsuz etiket ve damgalarla ne şekilde tanıştılar? Bu konudaki farkındalık ne gibi toplumsal ve siyasal etkilere yol açtı? İşte bu sorular bağlamında ulaşılabilecek verilerin damga teorisindeki farkındalığa ilişkin belirti ve reaksiyonlar ışığı altında yorumlanması neticesinde, Türkiye’de siyasal kültür hatta milli kimlik bağlamında yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan dönüşüm farklı bir bakış açısıyla yorumlanabilir.

Bahsi geçen soruların cevabı için yakın plana alınması gereken dönem ise Tanzimat Dönemi’dir. Geniş kapsamlı bir yeniden yapılanmaya (resterasyon) girilen bu dönemde, Avrupa’nın büyük devletleriyle siyasal, idari ve kültürel ilişkileri arttırmak önemli bir hedef olmuştur. Böylece ilk defa Batı’yı yakın-

³⁸ Alarslan, *a.g.e.*, s. 156.

³⁹ Alarslan, *a.g.e.*, s. 157.

⁴⁰ Oryantalist yaklaşımla ele alınan neredeyse tüm metinlerde Doğu insanı ile Türklerin özdeş (aynı) görüldüğü de söylenebilir. “*Despot*”, “*geri kalmış*”, “*tembel*”, “*kirli*”, “*vahşi*”, “*barbar*”, “*fanatik*”, “*kaderci*”, “*tehlikeli*” gibi birtakım olumsuz damgalar hem “*Doğu*” kavramı hem de “*Türk*” kavramı kapsamında ayırım yapılmaksızın kullanılmaktadır. (Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekcı, “Bir Oryantalizm Ürünü Olarak İstanbul’un Frenk ve Levanten Mahalleleri Seyahatnamesinde “*Doğu*” ve “*Batı*” İmgeleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 11, Eskişehir 2012, s. 24.) Bir somutlaştırma yapmak gerekirse McCarthy’nin 19. yüzyılda Batı’daki Türk imajına dair derlediği “*barbarlar, canavarlar, zorbalar, saldırgan yaratıklar, kalles müslümanlar, rezil Tatar sürüsü, iğrenç otokrasi*” gibi sıfatlar oryantalist çalışmalarda Doğu için de sürekli kullanılan yakıştırmalardır. (Justin McCarthy, *Amerika’daki Türk İmgesi*, Çev. Zeynep Enez, Tarih & Kuram, İstanbul 2015, s. 51; Alain Grosrichard, *Sultanın Sarayı: Avrupalıların Doğu Fantezileri*, Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 108.)

dan tanıma fırsatı bulan Osmanlı elitleri Batı'daki olumsuz Türk imgesiyle de tanışmışlardır. Tanzimat öncesine, Osmanlı klasik dönemine⁴¹ göz atıldığında; Batı'yla elitler düzeyinde de olsa ciddi bir yakınlaşma sürecinin yaşanmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Batılı damgalara yönelik bir farkındalığa bu periyotta rastlanmamaktadır. Hatta tam tersine klasik dönemde Osmanlı Türkleri tarafından yazılan ve Hristiyan Avrupa'ya konu alan eserlerin çoğunda -ki bunlar asıl olarak gazavatnameler ve sefaratnamelerdir- bir damgalanmışlık algısından ziyade kendini üstün görme duygusu belirgindir.⁴²

Batı hakkında bahislerin yer aldığı, Batı ile Osmanlı'yı kıyaslayan başlıca eser kategorisi olan gazavatnamelere göz atıldığında damgalar konusunda bir farkındalıktan ziyade Avrupalıları küçümseyici ifadelerle karşılaşılmaktadır.⁴³ Özellikle Karlofça Antlaşması⁴⁴ (1699) öncesinde yazılmış olan gazavatnamelerde Batı'yı küçümseme son derece nettir.⁴⁵ Bu göstergelere bakarak, Karlofça Antlaşması'na kadar olan dönemde Osmanlı Türkleri'nin kendilerini Batılılardan üstün gördükleri rahatlıkla ifade edilebilir.⁴⁶ Damga teorisinde yer alan; kendisini üstün gören tarafın, küçümsediği grubun fikirlerine önem vermediği şeklindeki tespit⁴⁷ hatırlandığında Osmanlıların Batılıların Türkler hakkındaki yargılarına önem vermemiş olabileceği de düşünülebilir. Klasik dönemde damgalardan bahseden neredeyse hiçbir Osmanlı eserinin olmaması Batı ile temasın sınırlı olması kadar Batı'yı küçük gören bu bakış açısının varlığıyla da irtibatlandırılabilir.⁴⁸

⁴¹ Osmanlı Devleti'nin kuruluş evresini tamamlayarak yükseliş sürecine girdiği Fatih Sultan Mehmet döneminden 18. yüzyıla kadar uzanan zaman dilimini "Klasik Dönem" olarak ifade etmek yaygın bir kullanıştır. (Taner Timur, "Osmanlı Mirası", Irvin C. Schink - E. Ahmet Tonak (Ed), *Geçiş Sürecinde Türkiye* içinde, 6. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul 2013, s. 25.)

⁴² Gazavatname ve Sefaratnamelerde Batı'daki olumsuz Türk imgesinden haberdarlığa işaret eden doğrudan bahisler neredeyse hiç yoktur. Ancak çıkarım yapılabilecek cümlelerden bahsedilebilir. Örneğin kitabında Türklerin zorba istilacılar değil tam tersine yaşama tarzı, görgü kuralları ve komşuluk ilişkileriyle örnek hatta özenilen bir toplum olduğunu dile getiren Neşri, 15. yüzyıl gibi erken bir tarihte barbarlık damgasından haberdar görünmektedir. (Celaleddin Vatandaş, *Ulusal Kimlik Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, Atılım Kitap, İstanbul 2004, s. 127.)

⁴³ Örnek olarak; *Saltukname (1480)*, Ahmedi'nin (1334-1413) *Dasitan-ı Tevârih-i* (1390), Aşıkpaşazade'nin (1400-1484) *Tevârih-i Ali Osman'ı (1480)*, Mihaloğlu Ali Bey'in *Gazavatnamesi (1507)*, Barbaros Hayrettin Paşa'nın *Gazavatı*; Sinan Çavuş'un *Süleymanname'si*, Haydar Çelebi'nin *Vakıat-ı Sultan Cem* inden bahsedilebilir. Hatta Şeyh'ül İslam Ebu Suud Efendi'nin (1440-1574) ünlü fetvalarına bakıldığında; Avrupalıların yaşadığı yerden *kâfiristan* olarak bahsedildiği, *kefere* olarak tanımlandıkları, korkak ve pısrık gibi sıfatlarla anıldıkları görülmektedir. (Hasan Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözüyle Avrupa*, Gökkuşbu, İstanbul 2007, s. 47, 213-217; İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınevi, Ankara 2006, s. 45-65.)

⁴⁴ Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti ilk defa büyük çapta toprak kaybetmiştir. (Uğur Kurtaran, "Karlofça Antlaşmasında Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi", *TAD*, Cilt: 35, Sayı: 60, Ankara 2016, s. 100.)

⁴⁵ Şirin, *a.g.e.*, s. 149-155.

⁴⁶ Korkut, *a.g.e.*, s. 70-71; Şirin, *a.g.e.*, s. 45-65.

⁴⁷ Erving Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 165-172.

⁴⁸ Bu noktada, Osmanlı Türkleri'nin savaşlarda caydırıcı olabilmek adına Batılıların kendilerinden; "korkunç, vahşi, barbar" olarak bahsetmesine tepki göstermediği, hatta bu gibi etiketlerin yayılmasında fayda gördükleri şeklinde yaklaşımlar olduğuna da değinmek gerekir. (Özlem Kumrular, "Köpekler ve Domuzlar Savaşında Kanuni'nin Batı Siyasetinin Bir İzdüşümü Olarak Türk İmajı", Özlem Kumrular (Ed.), *Dünyada Türk İmgesi* içinde, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011b, s. 109-127.)

Avrupa'ya 18. yüzyılın ilk çeyreğiyle birlikte daimi elçilerin gönderilmeye başlaması⁴⁹ damgalara yönelik farkındalık süreci açısından üzerinde durulması gereken bir husustur.⁵⁰ Zira bu gelişmeyle birlikte Osmanlı yöneticilerinin Batı'daki olumsuz etiket ve damgalarla karşılaşmasına vesile olabilecek bir ortam ilk defa doğmaktadır.⁵¹ Elçiliklerce hazırlanan sefaretnamelere bakıldığında ise asıl fark edilenin; Avrupalıların bilim, teknoloji, sanayi ve mimaride sağladığı gelişmeler olduğu görülebilir. Yine seferatnamelerde göze çarpan bir diğer husus da Türklerin kendilerini Batı'dan üstün görme duygusunun 18. yüzyılda da devam etmekte oluşudur.⁵²

Bunların dışında meslekleri icabı Avrupa'da bulunmuş olan Osmanlı tüccarları, seyyahları, esirleri ve denizcilerinden kalan klasik döneme ait hatırat vb. eserlerde de damgalara dair bir farkındalık ya da damgalananın tepkilerine yönelik ciddiye alınacak düzeyde emareler mevcut değildir.⁵³ Tüm bu veriler Tanzimat öncesinde damgalara dair farkındalık ya da devlet yöneticilerinde aşağılanmışlık şeklinde bir algının olmadığına işaret etmektedir.⁵⁴ Hatta 19. yüzyılın başlarında Avrupa'nın önemli bir bölümünü hala idaresi altında tutan bir devlet olarak Osmanlı'nın kendisini üstün görmeye devam ettiği, Batı'ya karşı geleneksel Osmanlı bakışı ve zihniyetinin bu yüzyıla kadar varlığını koruduğunu söylemek mümkündür.

Tanzimat Dönemi'nde ise Batı'ya bakış büyük ölçüde değişmiştir. Bu dönem Batı ile ilişkiler açısından Lale Devri'nden sonraki ikinci kırılma anı olarak ifade etmek mümkündür. Lale Devri Batı'ya yönelmenin başlangıç anıdır.

⁴⁹ İlk daimi elçi olarak Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi 1720 yılında Fransa'ya gönderilmiştir. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Avrupa ülkeleri arasındaki diplomatik ilişkilerin giderek yoğunlaşmasına paralel olarak sefaretnamelerin sayısında da bir artış söz konusudur. Osmanlı döneminde açılan 49 büyükelçiliğin çoğunluğu bu yüzyılda tesis edilmiştir (Korkut, *a.g.e.*, s. 19.)

⁵⁰ Korkut, *a.g.e.*, s. 47; İbrahim Yıldırım, *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 209.

⁵¹ Ömer Düzbakar, "15. - 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Elçilik Geleneği ve Elçilik İşlerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 6, Samsun 2009, s. 183.

⁵² Seferatnamelerde Avrupalıların resmi törenleri, diplomatik usulleri, eğlence ve hatta yemek kültürleri çoğu kez küçümseyici bir dille anlatılmaktadır. Bu arada dikkat çekici bir ayrıntı olarak; Batılı birçok usulü küçümsemelerine rağmen, elçilerin; siyasal sistem, bilim, mimari gibi alanlarda Osmanlı ile Avrupa arasında ciddi bir karşılaştırma çabası içinde olduklarını belirtmek gerekir (Korkut, *a.g.e.*, s. 47, 213-217.)

⁵³ Korkut, *a.g.e.*, s. 17-19; Kâtip Çelebi'nin (1609-1657) Avrupa'yı tanımak gerektiğini vurgulayan kitabı; İrşadu'l Hayara, Avrupalıların İslam coğrafyasında gözü olduğu uyarısının yer aldığı İbrahim Müteferrika'nın (1674-1745) *Beyan Al Asfar'ı*, Cenova, Fransa ve Stokholm ile ilgili özet bilgilerin yer aldığı 1747 tarihli "*Frankistandan vürut eden nümune-yi havadisat*" başlıklı çalışma ve Ahmet Vasıf Yahovaki'nin veya İspanyol elçisi Dagomanlarından Hristiyan Cismo Comidas'ın 1799 tarihli Avrupa'nın siyasi hayatıyla ilgili eserinde ortak olan husus; Osmanlıların yoğun bir üstünlük duygusu içinde olmasıdır. (Osman Horata, "Vakiat-ı Sultan Cem'de Batı Kültürü Hakkında Bazı Egzotik Dikkatler", *Milli Folklor*, Cilt: 13, Sayı: 52, Ankara 2001, s. 73; Şirin, *a.g.e.*, s. 114-125.)

⁵⁴ Ayrıca Avrupa'da Osmanlı elçilerine gösterilen ilginin de, kendilerini damgalanmış ya da aşağılanmış olarak hissetmelerine fırsat tanımayacak kadar yoğun olduğuna da değinmek gerekir. Bir örnek vermek gerekirse; Ratib Efendi'nin (1750-1799) Avusturya'nın Erdel şehrinde soylular ve askerlerin, Osmanlı elçilik heyetinin ihtişamını ve kıyafetlerini hayranlıkla izlediklerini itharla anlatışından bahsedilebilir. Yine Paris'te, Çelebi Mehmed Efendi'ye ilgi o kadar yüksektir ki onu görebilmek için birçok kişi ezilme tehlikesi atlatmıştır. Anlatılanlara göre Osmanlı heyeti Fransa'nın Beziers şehrine geldiğinde kıyadaki halk o kadar kalabalıktır ki, askerler halkı durdurmakta zorlanmış ve yaşanan hengâmede ezilenler olmuştur. (Korkut, *a.g.e.*, s. 76-77.)

Tanzimat Dönemi ise Batı'yla ilişkileri yoğunlaştırma amacıyla geniş kapsamlı yakınlaşma politikalarının hayata geçirildiği bir dönemdir. Bu kapsamda Batı örnek alınarak ciddi kurumsal reformlara girişilmiş, çok sayıda öğrenci ve bürokrat yurt dışına gönderilmiştir. Artık daha öncesinde sadece tüccarlar, elçiler ve devlet adamlarının görebildiği Batı, artık Osmanlı elitlerinin de yaşadığı, gözlemler yapabildiği bir saha konumundadır. Bu arada yakınlaşma Batı tarzı askeri, idari ve hukuki kurumsallaşma adımlarıyla sınırlı kalmamış; Batı'ya ait bazı hayat pratikleri de Osmanlı elitlerinin dünyasına girmiştir. Yine, Tercüme Odası'nın⁵⁵ kurulması, matbaanın devreye girmesi, gazetelerin günlük hayatın parçası haline gelmesi⁵⁶ ve Batı medeniyetine mal olmuş eser ve düşünürlerin popülerleşmesi Batılı damgalara yönelik farkındalık sürecine katkıda bulunan önemli gelişmelerdir. Tanzimat Dönemi'nde yetişen ve Türk modernleşmesinin kurucu entelektüelleri olarak nitelenebilecek olan; Ahmet Mithat, Namık Kemal, Ali Suavi, Şinasi, Ziya Paşa gibi isimler yaklaşık bir asır boyunca Türk elitlerinin toplumsallaşmasında etkili olan başlıca isimler konumundadır. Batı'yla entelektüel iletişimde olan ve eleştirel bir bakış açısına sahip olan bu isimlerin Cumhuriyet'in kurucu kadroları üzerinde de etkili oldukları düşünüldüğünde, Batı'daki olumsuz Türk imgesi hususunda bu aydınlarca ortaya konulan farkındalığın Cumhuriyet dönemi Türk siyasal kültürünün biçimlenmesi açısından da önemli bir etken olduğu ileri sürülebilir.

Tanzimat, Batı'nın daha yakından tanınmaya çalışıldığı ve üstünlüğünün de Türkler tarafından ilk defa kabullenildiği bir süreç görünümündedir.⁵⁷ Esasen 19. yüzyılla birlikte giderek artan toprak kayıplarının Osmanlıları Avrupa'nın üstünlüğünü kabullenmeye zorladığı, özellikle de II. Mahmut (1808-1839) dönemiyle birlikte Batı'nın askeri ve siyasi sistemine olan ilginin giderek arttığı söylenebilir.⁵⁸ Tanzimat döneminde artan yakınlaşmanın ise "Pera sokaklarının Avrupa'daymış hissi vermesi" derecesine kadar ulaştığına değinmek gerekir.⁵⁹ Bu noktada odaklanılması gereken husus olarak; 1839 yılındaki Tanzimat Fermanı'yla Batı'ya yönelik bir zihniyet değişiminin de başlamış olması gösterilebilir. Modernleşmeyi hızlandıran Tanzimat reformları sadece

⁵⁵ Divan-ı Hümayun Tercümanlığı'nda başta Rum kökenliler olmak üzere gayri müslim Osmanlı vatandaşlarının görev alması usulüne son verilerek 23 Nisan 1821'de bir Tercüme Odası kurulmuştur. Bu hamle ile amaçlanan diplomatik tercümanlık mesleğinin bundan böyle Türk ve Müslümanlar tarafından icra edilmesini sağlamaktır. Batı'yla ilişkilerin arttığı Tanzimat Dönemi'nde Tercüme Odası'nda çalışanların sayısı artmış, burada yetişen bürokratlar devletin önemli görevlerine atanmaya başlamıştır. (Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 82-92.)

⁵⁶ 1 Kasım 1831'de ilk resmi Türkçe gazetenin yayımlanmasının ardından birçok gazete yayın hayatına katılmıştır. Bu gazeteler vasıtasıyla okur-yazar kesimin Batı hakkında bilgi edinme imkânı artmıştır. (Mustafa Karabulut, "Tanzimat Döneminde Osmanlı'nın Yenileşme Sürecine Bir Bakış", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 187, İstanbul 2010, s. 129-130.) Gazetelerin aktardığı hususlar arasında Batı'nın sanat, fikir ve sosyal hayatının yanı sıra Batı'daki Türkler hakkındaki düşünceler de yer almaktadır.

⁵⁷ Karabulut, *a.g.e.*, s. 121; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 209.

⁵⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 8. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 92-99.

⁵⁹ Jean-François Solnon, *Sarı ve İstanbul: Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 405.

idari, askeri ve mali alanlarda değil; geleneksel Osmanlı toplumsal yapısında, özellikle kentlerdeki yaşam biçiminde ve daha da önemlisi zihniyet dünyasında da değişimi başlatmış durumdadır.⁶⁰ Bu noktada Tanzimat'ın Batı'nın aydınlanmacı değerlerinin Osmanlı Devleti'ne hızla taşındığı bir dönem oluşuna da dikkat çekmek gerekir.⁶¹ Bu husus hem Batılılaşma idealindeki artış, hem de sonraki dönemlerde giderek artacak olan milli imaj kaygısı açısından etkili bir gelişme olarak değerlendirilebilir.⁶²

Bu arada, 1857'de demiryolu taşımacılığı ve telgrafın devreye girmesi, 1860'larda basın hayatının canlanması ve hatta modern edebiyat akımının doğması gibi gelişmeler de Batı'daki Türk imgesinin daha geniş bir kitle tarafından öğrenilmesine katkı sağlamıştır. 1857'de İstanbul'da 13'ü Türkçe, 9'u Rumca, 9'u Ermenice, 7'si Fransızca, 3'ü Bulgarca, 2'si İngilizce olmak üzere 47 dergi ve gazetenin yayın hayatında oluşu dikkate değerdir.⁶³ Bu arada kaybedilen imparatorluk topraklarından Türkiye'ye göçler de sürmektedir ve göçmenler Batı'daki Türk imgesi konusunda daha çok bilgi sahibidir. 20. yüzyıla girilirken 1783 ve bilhassa 1804 sonrası Kırım'dan, 1862'den sonra Kafkaslar'dan, 1878'de ise bu defa Balkanlar'dan olmak üzere yaklaşık beş milyon insanın göç ettiği bir Türkiye söz konusudur.⁶⁴

Tanzimat Dönemi'ne dair tüm bu bahsedilenler devrin aydınlarının Batı'daki Türk imajı hakkında az çok farkındalık içinde olduklarına işaret etmektedir. Nitekim Tanzimat Dönemi'nin başlıca aydınları olan Namık Kemal (1840-1888), Ali Suavi (1839-1878), Ahmet Mithat (1842-1912) ve Ziya Paşa'nın (1829-1880) yazdıkları da bu tahmini doğrular niteliktedir.⁶⁵ Bu arada dönemin aydınlarının önemli bir kısmının Tercüme Odası'nda çalışmış olması, yabancı dil bilmeleri, yurt dışı temsilciliklerinde görev yapmaları ve belli sürelerle yurt dışında yaşamış olmalarının da Batı'daki tarihsel Türk imajını fark etmelerini kolaylaştırdığı söylenebilir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı nesillerinin siyasal toplumsallaşmasında önemli rol oynadıkları görülen bu aydınlar farkındalık açısından yakın plana alındığında başlangıç Ali Suavi'nin (1838-1878) 1869 tarihli "Türk" başlıklı makalesiyle yapılabilir.⁶⁶ Ali Suavi, makalesinin girişin-

⁶⁰ Yasemin Avcı, "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde 'Otoriter Modernleşme' ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi", *OTAM Dergisi*, Sayı: 21, Ankara 2007, s. 3.

⁶¹ Halil İnalçık'a göre 1890-1914 arasında Türkiye'de adeta bir aydınlanma çağı yaşanmıştır. Bu gelişmenin arka planında Tanzimat dönemindeki aydınlanmacı değerler kapsamında yaşanan tartışmaların ve proje önerilerinin yer aldığını belirtmek gerekir. Nitekim II. Abdülhamit döneminde eğitim alanında atılan reformist adımlar da; İnalçık'ında ifade ettiği gibi Tanzimat döneminde geliştirilen Batıcı ve sivil eğitim projesinin hayata geçirilmesinin birer sonucudur. (Halil İnalçık, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Timaş Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 180-181.)

⁶² Anzavur Demirpolat - Gürsoy Akça, "Osmanlı Toplumunda Devlet ve Ulema", *EKEV Akademi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 36, Erzurum 2008, s. 120.

⁶³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, Çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 201.

⁶⁴ Karpat, *a.g.e.*, s. 328-329.

⁶⁵ Avcı, *a.g.e.*, s. 3.

⁶⁶ Falih Rıfık Atay'ın ifadesiyle: "Kendisini aşağılık duygusundan belki de ilk kurtaran, tarihe ve ilme sarılarak, vatandaşlarını Türk rûkânın ve dilinin üstünlüğüne inandırmak için çırpınan inkılâpçı Ali

de “Türkleri mesâ-i zihniyeden ârî, yalnız bir kaba kahraman olarak mütâ-laa ediyorlar. Bu mütâlâ’ının yanlış olduğunu göstermek istiyorum” dedikten sonra, Türklerin bilim ve medeniyete yaptığı katkılardan gururla bahsetmektedir. Türklerle yönelik “barbar” damgasının farkında olduğu görülen Ali Suavi, “Hikmet-i ameliyede Türkler birinci derecededir” diyerek, Türklerin aslında olumsuz sıfatlarla anılacak bir kavim olmadığını Arthur Lumley Davids (1811-1832) ve Giambattista Toderini (1728-1799) gibi yabancı yazarlardan da alıntılar yaparak ispata çalışmaktadır.⁶⁷ Osmanlı ulemasının “cümleye faik allameler” olduğu yönünde bir alıntıyı da kullanan Ali Suavi’ye göre Osmanlılarda “hesap ilmi” o derece ilerlemiştir ki, “Avrupalıların saatlerce uğraştıkları ve nice tabaka kâğıtlar karaladıkları hesapları, Osmanlılar bir iki dakikada yarım sahife kâğıt üzerine yapıvermektedir.”⁶⁸ Yazısında “Şimdi Avrupa’yı sar-san Schelling ve Hegel felsefeleri nedir?” diye soran Ali Suavi, Türkler tarafından bu tür felsefi tartışmaların beş-altı asır önce yapıldığı ve çok sayıda eser ortaya konduğu bilgisini de okuyucularıyla paylaşmaktadır.⁶⁹ Yine bu yazıdaki “İngiltere bir Shakspeare’i nice kurunda yetiştirir, Türk de bir asırda nice Shakspeare’ler bulunur” şeklindeki ifade ise Ali Suavi’deki Türklerin edebiyat alanında üstün bir millet olduğu yaklaşımının bir yansımasıdır.⁷⁰ Ali Suavi’nin makaledeki bir başka çabası da; aralarında Türklerle yakınlığı ile bilinen Alphonso de Lamartin’in (1790-1869) de olduğu bir çok yabancı yazardan alıntılar yaparak “Türkler mesai-i zihniyeye kabiliyetsizdirler” inancını çürütmeye çalışmaktadır.⁷¹

Ali Suavi’nin çalışmalarında; Türklerin bilim, medeniyet ve zekâ (idrak) gücünde üstün bir millet olduğunu ispatlama gayreti, birçok büyük eserin Türkler tarafından ortaya konduğuna yapılan vurgu, başta Buhari ve Maturidi gibi büyük âlimler olmak üzere çok sayıda Müslüman bilim adamının Türk kökenli olduğu, Türkleri kaba saba insanlar olarak gösteren Batılı çalışmalara gösterilen sert tepki ve Osmanlı Devleti’nde gayri müslim tebanın insancıl (medenî) bir yönetim tarzı ile idare edilmesine dair örnekler sıklıkla karşılaşılan hususlardır. Tüm bunlar kendisinin Batı’daki Türklerle yönelik damgalardan ziyadesiyle haberdar olduğu ve farkındalığını topluma mal etmek istediği anlaşılmaktadır.⁷²

Ali Suavi’nin çağdaşı olan Ahmet Midhat Efendi’de (1844-1912) Avrupa dillerinde yazılmış yirmiden fazla Osmanlı tarihinden sadece iki tanesinde Türk aleyhtarlığının olmadığını, diğerlerinin tamamıyla önyargılı ve yanlı bir tutumla Türklerden bahsettiğini *İkdam Gazetesi*’nde yayınlanan yazılarında

Suavi’dir.” (Mustafa Güçlü, “Cumhuriyet Dönemi Süreli Yayınlarda Ali Suavi İle İlgili Yayımlanan Makalelerin Değerlendirilmesi”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, Ankara 2013, s. 6.)

⁶⁷ Ali Suavi, “Türk”, *Ulüm*, No: 2, s. 1-17 (Celaledin Vatandaş, *Ulusal Kimlik / Türk Ulusçuluğunun Gelişimi* içinde, Açılım Kitap, İstanbul 2004, s. 233-243.)

⁶⁸ Suavi, *a.g.e.*, s. 237.

⁶⁹ Suavi, *a.g.e.*, s. 238.

⁷⁰ Suavi, *a.g.e.*, s. 238.

⁷¹ Suavi, *a.g.e.*, s. 242.

⁷² Güçlü, *a.g.e.*, s. 6-7.

zaman zaman dile getirmiştir.⁷³ Ahmet Mithat Efendi, İkdâm'daki "*Hikmeti Tarihiyeden Bir Nebze (16 Mayıs 1897)*" başlıklı yazısında Avrupalıların Osmanlı akınlarını Cengiz Han zamanında yapılan akınlarla karıştırmış olabileceklere bahsetmekte ve 1897 yılındaki Türk-Yunan Savaşı'nda Türk askerlerinin ele geçirdikleri bölgelerde yerli halka yaptığı iyilikleri Türklere yönelik barbarlık söylemini çürütmek için kullanmaktadır.⁷⁴ Dönemin bir başka etkili düşünürü olan Ziya Paşa (1829-1867) ise; yazılarında Türklere ilişkin olumsuz yakıştırmaların Batı'da yok edilememesini, Avrupalı diplomatik temsilcilerin İstanbul'da nadiren Beyoğlu'nun dışına çıkmaları ve Osmanlılarla ilişkiyi Rum tercümanlar vasıtasıyla kurmalarına bağlamaktadır. Ziya Paşa'ya göre, bu iki hususa bir çözüm bulunması ve Batılılarla iletişimin artırılması acil bir gerekliliktir.⁷⁵

"*Vatan Yahut Silistre*" adlı eseriyle büyük ün kazanan Namık Kemal'i (1840-1888) Tanzimat Dönemi'nin en etkili aydını olarak göstermek mümkündür.⁷⁶ Siyasal toplumsallaşma açısından Cumhuriyet'in kurucu kadroları üzerinde de büyük tesiri olduğu bilinen⁷⁷ Namık Kemal'in 10 Haziran 1871 tarihli İbret Gazetesi'nde yer alan "*Avrupa Şarkı Bilmez*" başlıklı yazısı Batılıların Türklere yakıştırdığı kaba, vahşi, barbar gibi etiketlere yönelik Türk kamuoyunda oluşan farkındalığı somutlaştıran güzel bir örnektir. Makalede "*Türkler daima adem asarlar ve astıkça da ilan-ı sürür ederler itikadını*"nın Batı'daki yaygınlığından şikayetçi olan Namık Kemal; Türk adı anıldıkça "*ehl-i salib hunharlarına benzer dünyanın altını üstüne getirmeği arzu eder bir vahşi aşiretin*" çağrışım yapmasını ise son derece üzücü bulmaktadır.⁷⁸ Ayrıca, İbret'te 17 Haziran 1871 tarihli "*Mukâbele*" başlıklı yazısında da Batılıların Türklere yönelik bu ithamlarına karşı çıkmanın ötesine geçerek; vahşilik ve merhametsizlik hususlarında dünyadaki başlıca örnek olarak Avrupalıları göstermektedir.⁷⁹ Namık Kemal'in bu keskin ifadelerinden 19. yüzyılın son çeyreğine girilirken Türk elitlerinin Batı'daki olumsuz imge konusundaki farkındalıklarının oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Klasik dönemdeki eserlerde bahsi bile geçmeyen damgalar, artık makalelerden kitaplara birçok çalışmada birer eleştiri konusudur.

Türklerin aksine asıl barbarların Avrupalılar olduğu hususu Namık Kemal'in gündeminde sıklıkla yer alan bir konudur. Avrupalıların dünyanın dört

⁷³ Vatandaş, *a.g.e.*, s. 210.

⁷⁴ David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Çev. Zeki Doğan, Fener Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 52.

⁷⁵ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 395.

⁷⁶ Hilmi Uçan, "Batı Uygarlığı Karşısında Namık Kemal", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 1, Afyon 2012, s. 65.

⁷⁷ Bu noktada Atatürk'ün de Namık Kemal'i "*duygularının babası*" olarak ifade etmiş olması aydınlatıcı olabilir. (Mehmet Anık, "Sosyal Sermaye Kavramı Işığında Ziya Gökalp'in Düşünceleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 12, Eskişehir 2011, s. 89-103.)

⁷⁸ Nergiz Aydoğdu - İsmail Kara, *Namık Kemal: Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri / Bütün Makaleleri 1*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005, s. 64.

⁷⁹ Aydoğdu - Kara, *a.g.e.*, s. 88.

bir tarafında hukuka aykırı hareket ettiği görüşünde olan Namık Kemal; “Asya’da, Afrika’da bulunanlar hâlâ insan addolunmuyor”⁸⁰, “...geçtikleri yerleri kahredici ateşle yakıp nahak yere sel gibi kan akıtan”, “...arkalarında kimsesiz viraneler bırakan...”⁸¹ tarzındaki cümlelerle Batı’nın barbar ve acımasız yönünü resmetmeye çalışmaktadır. Bu arada tüm bunların birer karşı damgalama olduğuna da dikkat çekmek gerekir.⁸² Ayrıca tam bu noktada Namık Kemal’in Batı’nın ilerlemesiyle Türklere ait fikir ve kurumlardan esinlenme arasında ilişki kurduğuna da değinmekte yarar vardır.⁸³

Ignatius d’Ohsson (1779-1851), Joseph von Hammer (1774-1856) ve Ernest Renan (1823-1892) gibi düşünürler Osmanlı Türklerine yönelik olumsuz tasvirleri nedeniyle Namık Kemal’in hedef tahtasındadır.⁸⁴ O’na göre Türklere dair dile getirilen bu gibi tasvirler uydurma, batıl ve yanlış bilgilere dayanmaktadır.⁸⁵ Namık Kemal, bir çözüm yolu olarak da; Türklere yönelik iftiraların kaleme alındığı yabancı dilleri öğrenmeyi ve yapılan yanlışlığı anlatıp kamuoyu desteği sağlayabilmek için bu diller de yazılar yazmayı önermektedir. Bu sayede Avrupalı elitlerin Osmanlıyı tanıyıp hakkını teslim edeceğine inanan Namık Kemal, Türklere dair kitapları Batılılar yazdıkça, Avrupalıların da Türkleri barbar, kaba vb. olarak görmesinin devam edeceği kanaatinde dir.⁸⁶

⁸⁰ Aydoğdu - Kara, a.g.e., s. 89.

⁸¹ Namık Kemal, *Evrak-ı Perişan*, Tercüman Matbaası, İstanbul 1973, s. 43.

⁸² Namık Kemal’in, Batı’yı barbarlıkla itham ettiği bazı satırlar şu şekildedir: “...Daha geçen gün Fransızlar Cezaîr’de yerliden bu kadar biçareyi diri diri ateşe yaktılar. Daha İngilizler Hindin ihilal-i ahirinden evvel onun yerlilerine para tahsili için yemek, su vermezler. Uyku uyutmazlar. Boğazlarına istihkâr olunur eczâ ile gerdanıklar takarlar. Kollarına ağır ağır taşlar koyarak ayaküstü durdururlar. İki kişinin başlarını birbirine çarparlar. İki kişiyi bir uçurum başına götürerek ve saçlarından birbirine bağlayarak kaparlar, salverirler. Şunu bunu saçından eşek kuyruğuna bağlarlar, sokaklarda sürüklerler. Tepesi delik hindistan sokucu keler veya başka böcekler korlar, vücudun nazik yerlerine yapıştırırlar. Bir âdemin bir azasını ipe sıkırlar, vücudun o cihetinde kanın cevelâna mâni olurlar. Kollarını arkasından bağlayarak bir ağaca asarlar. Veyahut öyle bağlı iken kuyruya veya dereye atıp boğulacağı zaman çıkarırlar. Topuklarından başı aşağıya asarlar. Başını bir ağaca, ayaklarını diğer ağaca gererler. Bileklerinden ağaca asarak salladığı sırada kırbaça döverler. Ağaca bağlanmış olduğu halde altına ateş yakıp dumanında bunaltırlar. Parmaklarını bir yarılmış ağaç dalının arasına sıkıştırırlar. Kırmızı karınca yuvasına oturturlar. Parmaklarına bez sararak yakarlar idi. Biz ise Karadağ’da, Girit’te tekrarına hâcet olmayan muamelât-ı vahşiyâneye uğramış iken yıllarca teenni ettik. Kan dökmek istemedik. Bilâhare zaruri silaha sarılarak galebe-mizi istihlâk ettikten sonra dahi karşımızda silah tutan haydutları kendi vapurlarımızla mükerrem kendi memleketlerine gönderdik.” (Aydoğdu - Kara, a.g.e., s. 90-91.)

⁸³ Uçan, a.g.e., s. 75.

⁸⁴ Uçan, a.g.e., s. 73.

⁸⁵ Namık Kemal, a.g.e., s. 42, 177.

⁸⁶ Aydoğdu - Kara, a.g.e., s. 64. Bu arada Namık Kemal’deki propaganda eksikliğine dikkat çeken bu yaklaşımın izlerine Kurtuluş Savaşı yıllarında da rastlamak mümkündür. Ankara’da yayımlanan “*Hâkimiyet-i Milliye*” gazetesinde 6 Temmuz 1922’de çıkan bir yazıda yabancı dil bildiği halde boş duran aydınlara ve gençlere yönelik Namık Kemal tarzında bir sitem söz konusudur: “...Bugün elhamdülillah yüzlerce Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca bilen, değil yalnız genç erkeklerimiz, hatta pek çok kızlarımız da var. Bunlar neden muaytal (boş) duruyorlar? Neden İstanbul’da toplanıp bir neşriyat cemiyeti teşkil etmiyorlar? Böyle bir cemiyet dünyanın her tarafı ile alâka peyda edebilir, her tarafta aleyhimize savrulan yâveler (yalan yanlış şeyler) hakkında malûmat alabilir ve derhal bu yâvelere mukabele edebilir. Keza, hariçte hakkımızda neşrolunan her risaleye, her kitaba, her makaleye birer risale birer kitap ve makale ile cevap verilmelidir... Dünya efkârını (kamuoyunu) tas-hih etmeye (düzeltmeye) en ziyade muhtaç biziz...” (Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu: 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 43.)

Namık Kemal'in Batı'da Türkler aleyhine yaygın olan damgaların farkında olduğunu gösteren daha birçok yazısı mevcuttur. Son bir örnek olarak da; 14 Haziran 1871 tarihli İbret'teki "İzaâh-ı meram" başlıklı üç davası olduğunu söylediği yazısından bahsedilebilir. Bu davalardan birincisi, İslamiyet'in taassubu emretmediğini göstermek, ikincisi Osmanlıların semahatkar (cömert, eli açık) bir millet olduğunu anlatmak, üçüncüsü ise padişahlar, Osmanlı bürokrasisi ve Türk ordusu hakkında Rum yazarlarca anlatılanların doğru olmadığını ortaya koyabilmektir.⁸⁷ Makalesinin devamında Osmanlı Devleti hakkında birçok yalanın Avrupa'da tarih kitaplarından hikâye kitaplarına kadar geniş bir yelpazede yer bulduğuna, hatta bu olumsuz tasvirlerden hareketle tiyatro oyunlarının dahi sergilendiğinden bahseden Namık Kemal, durum bu haldeyken ülkesini savunmasına laf söyleyenlere de şu cümleler ile yüklenmektedir: "Her Osmanlı'nın girdiği mecliste nakarat-ı bahs olursa cerh ve müdafası kendinde iktidar hissedenlere göre vazifeden olmaz mı? Ve bu vazifeye abestir demekten müfterilere hempalık çıkmaz mı?"⁸⁸

Bu arada Batı'daki olumsuz Türk imgesini fark eden başlıca aydınlardan biri olan Namık Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadrolar için önemli bir fikir kaynağı oluşuna da dikkat çekmek gerekir. Bu durum göz önüne alınarak, ondaki damgalara yönelik farkındalığın Cumhuriyet dönemindeki eğitim ve kültür çalışmaları açısından önemli bir arka plan unsuru olduğu ifade edilebilir.

Mustafa Celaleddin Paşa'nın (1826-1876), 1869 yılında Fransızca olarak yazdığı *Les Turcs Anciens et Moderns (Eski ve Modern Türkler)* adlı eseri de farkındalık noktasında bir başka kanıt olarak gösterilebilir. Eser, bir yandan Batı'daki olumsuz Türk imgesi noktasında Osmanlı elitlerinde oluşan farkındalığı gösterirken, diğer yandan da bu olumsuz imgeye bir karşı çıkış niteliği taşımaktadır. Yıllar sonra Ziya Gökalp tarafından Jön-Türk kuşağını etkileyen başlıca eserler arasında gösterilen bu çalışmada; Türklerin Avrupalı kavimlerle aynı ırktan geldiği, hatta daha da ileri gidilerek Batı medeniyetinin Türklerin eseri olduğu ve tüm dillerin kaynağının Türkçe olduğu gibi iddialar yer almaktadır.⁸⁹ Bu iddialar, Batılıların Türkleri Doğulu ve Asyalı olarak aşağılamalarına karşı bir cevap olarak değerlendirilebilir. Bu arada Mustafa Celaleddin Paşa'nın bu eserinin Türk milliyetçiliğinin (Türkçülük akımı) öncü çalışmaları arasında yer aldığına da değinmek gerekir.⁹⁰

Namık Kemal, Ali Suavi ve Ahmet Mithat Efendi gibi düşünürlerce kaleme alınanlar, Tanzimat Dönemi'nde Batı'daki olumsuz Türk imgesine dair bir farkındalık oluştuğunu açıkça göstermektedir. Böyle bir gelişmenin yaşanmasında; ülkenin Batı'ya açılması kadar milliyetçilik akımının yükselişi gibi

⁸⁷ Aydoğdu - Kara, *a.g.e.*, s. 83.

⁸⁸ Aydoğdu - Kara, *a.g.e.*, s. 90.

⁸⁹ Ali Engin Oba, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Kitapevi, Ankara 1994, s. 193; Ümit Kurt, "Türkün Büyük Biçare Irkı": *Türk Yurdu'nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 21.

⁹⁰ Kerem Ünüvar, "Ziya Gökalp", Tanıl Bora - Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 30.

kojonktürel bir etkiden de bahsedilebilir. Türk milliyetçiliğinin filizlenmeye başladığı bir evrede, Türklere yönelik etiket ve damgalar noktasında bir hassasiyet olması şaşırtıcı değildir.

19. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte Batı'daki olumsuz Türk imgesine yönelik farkındalığın devlet politikalarına da yansdığı görülmektedir. Ülke imajını iyileştirme doğrultusunda; uluslararası yardım organizasyonlarında aktif bir şekilde yer alma, uluslararası fuarlarda görkemli ülke standları açma, özenle hazırlanan fotoğraf albümlerini Batılı devletlerin kamuoyuna düzenli bir şekilde aktarma, yurt dışındaki başlıca gazete ve dergileri yakından takip ederek Türkler hakkındaki olumsuz yazıları daha yayımlanmadan engellemeye çalışma, yine aynı amaç doğrultusunda İngiltere, Fransa ve Almanya gibi büyük devletler başta olmak üzere tiyatro sektörünü yakından takip etme gibi faaliyetlerden bahsedilebilir.⁹¹

Sonuç Yerine: Tanzimat Dönemindeki Farkındalığın Damga Teorisi Bağlamında Analizi ve Siyasal Tespitler

Elde edilen verilere yönelik damga teorisi kullanılarak gerçekleştirilen aşağıdaki analizler son dönem Osmanlı elitlerinin siyasal toplumsallaşması ve Cumhuriyet'in kuruluş evresinde uygulanan siyasal kültür ve millî kimlik politikalarının anlaşılması açısından faydalı olabilir.

Damga Teorisi'ne göre, damgalanmış olduğunu düşünen bir aktör kendi kontrolü dışında gelişen bu duruma karşı bilinçli ya da bilinçsiz olarak tepkiler vermektedir. Bu tepkileri; damgaların kabulü, damgaların reddi ve karşı-damga oluşturma şeklinde özetlemek mümkündür.⁹² Bu tepkiler bağlamında Tanzimat aydınları ele alındığında; Türklere atfedilen damgaları reddettikleri ve birtakım karşı-damgalamalarda da buldukları söylenebilir.

Ahmet Mithat Efendi, Mustafa Celaleddin Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Paşa gibi dönemin başlıca aydınlarının eserlerinde Batılı damgaların reddedilişi açık bir şekilde görülmektedir. Ek olarak bilhassa Ali Suavi ve Namık Kemal'in eserlerinde karşı-damgalamalar da söz konusudur.⁹³ Tanzimat aydınlarının ortaya koyduğu bu tablonun Goffman'ın damganın reddedilişi hususundaki yorumlarıyla uyumlu olduğunu belirtmek gerekir. Goffman damgalı bir aktörün, damgaların gerçek olmadığını hatta bu damgaların kendisini damgalayanlara ait özellikler olduğunu sıklıkla gündeme taşıyabildiğini belirtmektedir. Böyle bir tavrın sergilenmesi, damgalı aktörün kendisini damgalayanların değerlerini içselleştirmemiş olmasıyla da bağlantılıdır. Bu nok-

⁹¹ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 153-173. Deringil'e göre 19. yüzyılın son çeyreğinde imaj yönetimi açısından Osmanlı yönetiminin politikası iki ana sütuna dayanmaktaydı. Bunlardan birincisi dünyanın önde gelen ülkelerinde Osmanlı Devleti'ni kötülleyen her türlü yayını, sunum ya da toplantıyı engelleme çabasıdır. İkincisi ise dünyaya olumlu bir imaj sunabilme noktasında ortaya çıkan her türlü fırsatı değerlendirmektir. Olumlu imaj amacıyla; "Rus-Japon Savaşı'nda hem Rus hem de Japon tarafına tıbbi amaçlı mali yardımdan, ABD'deki orman yangını kurbanlarına 300 lira gönderilmesine kadar" birçok hamle yapılmıştır (Deringil, *a.g.e.*, s. 152.)

⁹² Erving Goffman, *a.g.e.*, 2014, s. 13-27, 35, 172; Rebecca Adler-Nissen, *a.g.e.*, s. 2, 12-14.

⁹³ Aydoğdu - İsmail Kara, *a.g.e.*, s. 90; Namık Kemal, *a.g.e.*, s. 43, 176, 178, 181.

tada kendisini damgalayanların değerlerini içselleştiren bir aktörün damgaların kabul edilmesi seçeneğiyle başbaşa kalacağına dikkat çekmek gerekir.⁹⁴ Kendisini damgalayanların değerlerini içselleştiren bir aktör, damgalayanların değerleriyle kendini sorgulayarak damgalanmayı hak ettiğini düşünebilir. Neticede böyle bir aktör için damgaları kabullenme tek seçenek olmakta ve kabullendiği bu damgalardan kurtulmak için uğraş vermeye yönelmektedir.

Tanzimat aydınlarının damgaları kabul etmemesi, Batı'ya ait kurum ve değerlerin Osmanlı elitleri tarafından şartsız benimsenmediğinin (içselleştirilmediğinin) de bir göstergesi durumundadır. Ek olarak karşı-damgalamaların yapılması da göz önüne alındığında Osmanlı'ya ait değerler sisteminin hala normal ve meşru görüldüğü gibi bir sonuca da ulaşılabilir. Tanzimat aydınlarının Batı'yı damgalayan bir tavır sergilemesi ise; hem bir kendinden eminlik göstergesi hem de damgalanmışlığın damgalı aktörde yol açabileceği; kimliksel, toplumsal ve psikolojik sorunların söz konusu olmaması şeklinde değerlendirilebilir.⁹⁵ Bu durumu, Tanzimat öncesinde sefaretnamelerde göze çarpan Batı'yı küçümser tavrın zihinsel anlamda devam ettiği şeklinde yorumlamak da mümkündür. Böyle bir iklimde damgalarla karşılaşan bir aktör, Namık Kemal'in yaptığı gibi damgalayanların hatalarını yüzlerine vuran bir tavır içine rahatlıkla girebilir.⁹⁶

Tanzimat aydınlarında görülen damgaları reddetme ve karşı-damga üretme tavrı; damga teorisinde bahsi geçen, damgalı bir aktörün damgasına yönelik vereceği tepkilerin değişebileceği yönündeki varsayımdan hareketle de analiz edilebilir. Buna göre damgalı bir aktörün damgayla baş edebilme stratejisi her zaman bir tane değildir. Hatta aynı anda birkaç strateji kullanabilir veya bir stratejiden diğerine geçebilir.⁹⁷ Ancak tüm bunlar karmaşık bir sosyal kimliğin oluşmasına da sebebiyet verebilir. Tanzimat aydınları da damgalara homojen bir tepki göstermemiştir. Bir kısmı ret ile yetinirken bir kısmı da ek olarak karşı damgalamaya yönelmiştir. Ancak yukarıda görüşlerinden bahsedilen aydınların, hem kendi dönemlerindeki hem de sonraki dönemlere yansıyan etkileri göz önüne alındığında; Osmanlı aydın tabakasında hâkim olan görüşü yansıttıkları ve en azından damgaları içselleştirmeme noktasında homojen bir tavır sergiledikleri söylenebilir.

Çalışmada ulaşılan bir başka sonuç da; Türkler ve Avrupalıların birbirleri hakkında kalıp yargılar geliştirmeye uygun bir tarihsel sürecin paydaşı olduklarıdır. İki taraf için de damgalarla yüz yüze gelme modernleşmenin hızlandığı 19. yüzyılda ve daha çok elit düzeyinde olmuştur. Bu sıralarda Batılılaşma hedefindeki Türk elitleri açısından damgaların önemli bir gündem maddesi haline geldiği ve milliyetçi tavrılara sebebiyet verdiğini de söylemek mümkündür. Bu farkındalığın gerçek anlamda Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa gibi Tanzimat aydınlarıyla başladığı II. Abdülhamid devrinde üst düzey yönetici

⁹⁴ Rebecca Adler-Nissen, *a.g.e.*, s. 12.

⁹⁵ Goffman, *a.g.e.*, 2014, s. 35.

⁹⁶ Goffman, *a.g.e.*, 2014, s. 201.

⁹⁷ Rebecca Adler-Nissen, *a.g.e.*, s. 14.

sınıfa ve yetişmekte olan genç kadrolara da sirayet ettiği söylenebilir.⁹⁸ II. Abdülhamit döneminde (1876-1908) hem damgalar hem de Batı'daki imaj konusundaki farkındalığın oldukça yüksek olduğu ise imaj düzeltme çabalarının adeta bir devlet politikası halini gelmesinden anlaşılmaktadır.⁹⁹ Tüm bunlar 20. yüzyılın başlarında Türk milliyetçiliğinin başlıca fikir akımı haline gelmesinde Batılı damgaların da payı olduğuna işaret etmektedir.

Buraya kadar bahsedilen Tanzimat aydınlarına ait söylemler, köşe yazıları ve neşredilen kitaplar Batı'daki olumsuz Türk imajının elitler tarafından en azından Tanzimat Dönemi'nden itibaren bilindiğini göstermektedir.¹⁰⁰ Tanzimat aydınları Batı'yı tanımak istedikçe; Türklerin şiddet düşkünü bir millet olduğu, Avrupa'daki medeniyet ve kültüre zarar verdikleri ve Avrupa'dan çıkartılmaları gerektiği gibi öğelerle şekillenen bir psikolojik iklimin de şahidi olmuşlardır.¹⁰¹ Bu noktada bir topluluk hakkında üretilen olumsuz imgelerin o topluluğun siyasal davranışlarına etki ettiği, bunların önce elit ve ardından halk kültürüne sirayet etmesinin yüksek ihtimal olduğu hususuna da değinmek gerekir. Nitekim damga teorisi kapsamında; bir bireyin ya da toplumun kendisi hakkında mevcut olan olumsuz etiketlerin farkında olmasının, kimliğine ve uygulayacağı politikalara etki edebileceği şeklinde bir tespit de söz konusudur.¹⁰² Ele alınan düşünürlerin de tıpkı bu şekilde bir aktarıcı olarak kitle siyasal kültürüne bu damgaları yansıttıkları görülmektedir. Sonuç olarak oluşan farkındalığın; II. Abdülhamit dönemindeki imaj düzeltme çabalarının, İttihat Terakki dönemi ve Cumhuriyet'in kuruluş evresindeki reformların dinamikleri arasında yer aldığı söylenebilir.

Bu tespitleri destekler nitelikte; Batı'daki Türk imgesinin farkında olan aydınlar gerek II. Abdülhamid devrinde gerekse İttihat Terakki döneminden Cumhuriyet'e uzanan zaman diliminde bu imgeden rahatsızlık duyan ve aksini ispata çalışan elit bir grubun yetişmesine vesile olmuşlardır. Buradan Türk modernleşme sürecinde siyasal kültür bağlamında empoze edici başlıca seçkinlerin Tanzimat aydınları olduğu şeklinde bir başka sonuca da ulaşmak mümkündür. Damgalara yönelik gösterdikleri reddetme ve karşı-damgalama şeklindeki tepkilerin siyasal toplumsallaşma bağlamında etkili olduğu ortada-

⁹⁸ Jön Türklerin Avrupa'ya kaçışları Türklerin olumsuz imgesi konusundaki farkındalığı arttıran bir başka gelişme olarak gösterilebilir. (Demirpolat - Akça, *a.g.e.*, s. 120.) Avrupa'ya kaçan aydınlar arasında yer alan; Mizancı Murat, Ahmet Rıza, Ahmet Mithat Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal, Prens Sabahattin ve Mustafa Fazıl Paşa gibi isimler Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının toplumsallaşmasına etki eden isimler arasındadır. Bu arada, 1876 yılından itibaren, İstanbul, Erzurum, Şam, Bağdat ve Manastır gibi imparatorluğun başlıca kentlerinde açılan rüşdiye ve idadilerde görev alan öğretmenlerin neredeyse tamamının yabancı dil bildiğini ve Tanzimat dönemi aydınlarının etkisi altında yetiştiklerini de vurgulamak gerekir. (Karpaz, *a.g.e.*, 2006, s. 63.)

⁹⁹ Deringil, *a.g.e.*, s. 23-27.

¹⁰⁰ Suavi Aydın, "Cumhuriyetin İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü", *Türkiyede Siyasal Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 352.

¹⁰¹ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 26, 51, 148; Akan Yanık, "18. Yüzyıl Batı Felsefesiyle Yaratılan Oryantalist Türk(iye) İmajı ve Sinemaya Yansımaları: IMDB Üzerinde Bir Analiz", *International Journal of Social Science Studies*, Sayı: 43, Adıyaman 2016, s. 363-367.

¹⁰² Goffman, *a.g.e.*, 2014, s. 66.

dır. Cumhuriyet'i kuran kadroların bahsi geçen Tanzimat aydınlarının popü-
ler olduğu 19. yüzyılın son çeyreği içinde doğup büyüdüğü ve bu aydınların
eserleriyle tanışık nesiller oldukları göz ardı edilmemelidir.¹⁰³ Bu kadroların,
Batılı damgaları ilk olarak ortaokul (rüştiye), lise (idadi) veya askeri okullarda
eğitim görürken ve muhtemelen Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa gibi düşü-
nürlerin eserlerini de okuyarak fark etmiş olmaları devrin konjonktürü itiba-
riyle kuvvetle muhtemeldir.¹⁰⁴ Dolayısıyla bu jenerasyonun imzasını taşıyan
Cumhuriyet'in kuruluş evresindeki inkılaplar ve geliştirilen dil-tarih teorileri
Batılı damgaları gündem dışında bırakma adımları şeklinde de değerlendirilebilir.¹⁰⁵

Kaynaklar

ADLER-NISSEN, Rebecca: "Stigma Management in International Relations: Transgressive Identities, Norms and Order in International Society", *Forthcoming In International Organization*, Cilt: 68, Sayı: 1, Cambridge 2014.

ALARSLAN, Burcu: "Türk İmajının Görsel Yansımaları", Özlem Kumrular (Ed.), *Dünyada Türk İmgesi* içinde, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

ALMOND, Gabriel A. - VERBA, Sidney: *The Civic Culture*, Princeton University Press, Princeton 1963.

ARSLAN, Hediye - ŞENER, Dilek Konuk: "Stigma, Spiritüalizite Ve Konfor Kavramlarının Meleis'in Kavram Geliştirme Sürecine Göre İrdelenmesi", *56. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanat Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, İstanbul 2009.

AKDEMİR, Erhan: "Avrupa Aynasında Türk Kimliği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, Ankara 2007.

AKYÜZ, Yahya: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu: 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

¹⁰³ Bu etkinin düzeyini gösteren ve bu çalışmanın konusuyla da alakalı çarpıcı bir örnek olarak milli mücadele kazanılır kazanılmaz kurulan Türk Seyyahin Cemiyeti'nden (1923) bahsedilebilir. Türkiye Turing Kulübü (1926) ve Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu (1930) gibi isimlerle varlığını günümüze kadar taşıyan bu cemiyetin başlıca amacı ülkeye gelen turistlere Türk kültürünü tanıtmaktır. Cemiyet tüzüğündeki Türkleri yabancılara "doğru" tanıtmak için gayret sarf edileceği ve Türklerin "gerçek çehreleriyle ve faziletleriyle" yabancılara tanıtılacağı gibi ifadeler dikkat çekicidir. Bu noktada Türkiye'ye gelen yabancıların, genellikle gayrimüslim rehberler eşliğinde dolaştırılmaları ve yine gayrimüslimlerin işlettikleri otellerde kalmalarının Türk imajına zarar verdiği düşüncesinin Tanzimat aydınlarının (bilhassa Ziya Paşa) üzerinde önemle durduğu bir husus olduğuna değinmek gerekir. (Şerif Mardin, *a.g.e.*, s. 395.) Öyle anlaşılıyor ki yeni Türk devletinin kurucu kadrosu için Türklerin Batı'daki imajını düzeltme öncelikli bir konudur ve bu doğrultuda politikalar belirlenirken Tanzimat aydınlarının uyarıları göz ardı edilmemiştir. (Gürsoy Şahin, "Atatürk Döneminde Batı'daki Olumsuz Türk ve Türkiye İmajını Düzeltme Çabaları ve Türk Seyyahin Cemiyeti'nin Bu Konudaki Çalışmaları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 8, Afyon 2006, s. 139, 142-145.)

¹⁰⁴ Bu noktada Halil İnalıcık'ın Ziya Gökalp üzerindeki Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi Tanzimat düşünürlerinin etkisinden bahseden satırları somutlaştırıcı olabilir: (Bknz. Halil İnalıcık, *a.g.e.*, s. 236, 237, 241, 244.)

¹⁰⁵ Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler Kitapları*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 7; Haldun Eroğlu, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Düşünce Dünyasının Oluşumundaki Etkenlerle İlgili Bazı Görüşler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 27-28, Ankara 2001, s. 289.

ANIK, Mehmet: “Sosyal Sermaye Kavramı Işığında Ziya Gökalp’in Düşünceleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 12, Eskişehir 2011.

AYDIN, Suavi: “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, *Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm içinde, İletişim Yayınları*, İstanbul 2009.

AYDOĞDU, Nergiz - KARA, İsmail: *Namık Kemal: Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri / Bütün Makaleleri 1*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005.

AVCI, Yasemin: “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde ‘Otoriter Modernleşme’ ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi”, *OTAM Dergisi*, Sayı: 21, Ankara 2007.

BAHAR, Aynur: “Şizofreni ve Damgalama”, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Elazığ 2007.

BALCI, Sezai: *Osmanlı Devleti’nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

BAYSAL, Gülsüm Özge Doğanavşargil: “Damgalanma ve Ruh Sağlığı”, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, Adana 2013.

BÖREKÇİ, Ülkü Ayşe: “Bir Oryantalizm Ürünü Olarak İstanbul’un Frenk ve Levanten Mahalleleri Seyahatnamesinde “Doğu” ve “Batı” İmgeleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 11, Eskişehir 2012.

DEMİRPOLAT, Anzavur - AKÇA, Gürsoy: “Osmanlı Toplumunda Devlet ve Ulema”, *EKEV Akademi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 36, Erzurum 2008.

DERİNGİL, Selim: *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

DÜZBAKAR, Ömer: “15. - 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Elçilik Geleceği ve Elçilik İşlerinin Karşılmasında Bursa’nın Yeri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 6, Samsun 2009.

EROĞLU, Haldun: “Mustafa Kemal Atatürk’ün Düşünce Dünyasının Oluşumundaki Etkenlerle İlgili Bazı Görüşler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 27-28, Ankara 2001.

GOFFMAN, Erving: *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Metis Yayınları, İstanbul 2012.

GOFFMAN, Erving: *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, Heretik Yayıncılık, Ankara 2014.

GROSRIÇHARD, Alain: *Sultanın Sarayı: Avrupalıların Doğu Fantezileri*, Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul 2004.

GÜÇLÜ, Mustafa: “Cumhuriyet Dönemi Süreli Yayınlarda Ali Suavi İle İlgili Yayımlanan Makalelerin Değerlendirilmesi”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, Ankara 2013.

GÜREL, Nil: “Kişilik Psikolojisi, Önyargının Psikolojisi ve Kamuoyu: Gordon Allpory ve Walter Lippmann’ın Görüşleri Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Ankara 2011.

GÜRSES, Mürsel: “Meşrutiyet Dönemi Gezginlerinin Gözlemleriyle Avrupa’da Türk İmgesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 21, Samsun 2012.

HORATA, Osman: “Vakıat-ı Sultan Cem’de Batı Kültürü Hakkında Bazı Egzotik Dikkatler”, *Milli Folklor*, Cilt: 13, Sayı: 52, Ankara 2001.

İNALCIK, Halil: *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Timaş Yayıncılık, İstanbul 2013.

KARABULUT, Mustafa: “Tanzimat Döneminde Osmanlı’nın Yenileşme Sürecine Bir Bakış”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 187, İstanbul 2010.

KARLSSON, Ingmar: *Avrupa ve Türkler*, Çev. Turhan Kayaoğlu, Yaylacık Matbaası, İstanbul 2007.

KARPAT, Kemal: *Türk Demokrasi Tarihi*, 8. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

KARPAT, Kemal: *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, Çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi, Ankara 2006.

KAVANAGH, Dennis: *Political Culture*, The Macmillan Press, London 1972.

KEMAL, Namık: *Evrak-ı Perişan*, Tercüman Matbaası, İstanbul 1973.

KORKUT, Hasan: *Osmanlı Elçileri Gözüyle Avrupa*, Gökkuşbu, İstanbul 2007.

KULA, Onur Bilge: *Alman Kültüründe Türk İmgesi*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993.

KUMRULAR, Özlem: *Dünyada Türk İmgesi*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011a.

KUMRULAR, Özlem: “Köpekler ve Domuzlar Savaşında Kanuni’nin Batı Siyasetinin Bir İzdüşümü Olarak Türk İmajı”, Özlem Kumrular (Ed.), *Dünyada Türk İmgesi* içinde, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011b.

KURT, Ümit: *“Türkün Büyük Biçare Irkı”: Türk Yurdu’nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

KURTARAN, Uğur: “Karlofça Antlaşmasında Venedik, Lehistan ve Rusya’ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi”, *TAD*, Cilt: 35, Sayı: 60, Ankara 2016.

KUSHNER, David: *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Çev. Zeki Doğan, Fener Yayıncılık, İstanbul 1998.

MARDİN, Şerif: *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

MCCARTHY, Justin: *Amerika’daki Türk İmgesi*, Çev. Zeynep Enez, Tarih & Kuram, İstanbul 2015.

MORA, Necla: “Tarihten Günümüze Alman Kolektif Belleğinde Türk İmgesi ve Medyada Yansıması”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 15, Erzurum 2011.

NAHYA, Nilüfer Z.: “İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara 2011.

OBA, Ali Engin: *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Kitapevi, Ankara 1994.

ÖZÇÜRÜMEZ, Gamze: “Damgalayan ve Damgalanan Psikiyatri”, *TPD 17. Yıllık Toplantı ve Klinik Eğitim Sempozyumu*, Antalya 2013.

ROSENBAUM, Walter A.: *Political Culture*, Nelson Ltd., London 1975.

RUSSEL, Bertrand: *Din İle Bilim*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

SAİLLARD, Elif (Kuş): “Ruhsal Hastalara Yönelik Damgalamaya İlişkin Psikiyatrist Görüşleri ve Öneriler”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 21, Ankara 2010.

SEVANTİE, Alain: “Batılıların Gözünde Türk İmajının Geçirdiği Değişimler”, Özlem Kumrular (Ed.). *Dünyada Türk İmgesi* içinde, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

SHOHAM, Shlomo: *The Mark Of The Cain: The Stigma Theory Of Crime And Social Deviation*, Israel University Press, Jerusalem 1970.

SOLNON, Jean-François: *Sarı ve İstanbul: Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2013.

SPOHN, Margret: *Her Şey Türk İşi: Almanların Türkler Hakkında 500 Yıllık (Ön) Yarguları*, Çev. Leyla Serdaroğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.

SUAVİ, Ali: “Türk”, *Ulüm*, No: 2, s. 1-17, Celaleddin Vatandaş, *Ulusal Kimlik / Türk Ulusçuluğunun Gelişimi* içinde (s. 233-243), Açılım Kitap, İstanbul 2004.

ŞAHİN, Gürsoy: “Atatürk Döneminde Batı’daki Olumsuz Türk ve Türkiye İmajını Düzeltme Çabaları ve Türk Seyyahin Cemiyeti’nin Bu Konudaki Çalışmaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 8, Afyon 2006.

ŞİRİN, İbrahim: *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınevi, Ankara 2006.

TİMUR, Taner: “Osmanlı Mirası”, Irvin C. Schink - E. Ahmet Tonak (Ed.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* içinde, 6. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul 2013.

TOLEDO, Paulino: “Türkler ve Hristiyanlar Arasında’ Adli Komedi Türk İmgesinin Biçimlenmesi”, Özlem Kumrular (Ed.), *Dünyada Türk İmgesi* içinde, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

TURAN, Şerafettin: *Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler Kitaplar*, TTK Yayınları, Ankara 1989.

UÇAN, Hilmi: “Batı Uygarlığı Karşısında Namık Kemal”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 1, Afyon 2012.

ÜNÜVAR, Kerem: “Ziya Gökalp”, Tanıl Bora - Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

VATANDAŞ, Celaleddin: *Ulusal Kimlik Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, Atılım Kitap, İstanbul 2004.

YANIK, Akan: “18. Yüzyıl Batı Felsefesiyle Yaratılan Oryantalist Türk(iye) İmaji ve Sinemaya Yansımaları: IMDB Üzerinde Bir Analiz”, *International Journal of Social Science Studies*, Sayı: 43, Adıyaman 2016, <https://www.jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=3228>, 03.05.2018.

YILDIRIM, Elif - SOKULLU, Deniz - KÖKNEL, Özcan: “Alkol Bağımlılığında İçselleştirilmiş Damgalanma: Depresif Belirtilerle İlişki”, *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 32, İstanbul 2012.

YILDIRIM, İbrahim: *Osmanlı Devleti’nde Elçi Kabulleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

ZARAKOL, Ayşe: *After The Defeat*, Cambridge University Press, New York 2011.

ZARAKOL, Ayşe: *Yenilgiden Sonra: Doğu İle Batı Yaşamayı Nasıl Öğrendi*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

